

Öyküleriyle Esnaf ve Ticaret Deyimleri

ESDER
ESNAF VE SANATKARLAR DERNEĞİ

Öyküleriyle Esnaf ve Ticaret Deyimleri

ÖYKÜLERİYLE ESNAF VE TİCARET DEYİMLERİ

ISBN: 978-605-64171-1-5

Genel Yayın Yönetmeni
Mahmut ÇELİKUS

Çizimler
İhsan TOY

Düzeltili
Ahmed Cihad ÇELİKUS

Grafik - Tasarımı
Yunus ERANIL

Dizi
ESDER KÜLTÜR YAYINLARI - 13

Ankara - 2024

Baskı
ANIL GRUP MATBAACILIK YAYINCILIK. LTD. ŞTİ.
Dikmen Caddesi No: 244 / P-13 Dikmen / Ankara
Tel: (0312) 482 75 45 - 483 63 53
e-mail: anilmatbaa@gmail.com

Basımevi Sertifika No: 40349

*Bu kitabın tüm hakları Esnaf ve Sanatkarlar Derneği'ne aittir.
İzin almadan çoğaltılamaz.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
------------	----

Amasya'nın Bardağı, Biri Olmazsa Biri Daha.....	13
---	----

Ağzı Ateş Püskürmek.....	14
--------------------------	----

Ak Mı, Kara Mı Görürsün.....	15
------------------------------	----

Akıl Tahtası Noksan	16
---------------------------	----

Allah Mıhımı Mismar Eder	17
--------------------------------	----

Hacı Mandal Mühürü	18
--------------------------	----

Ateş Pahası.....	19
------------------	----

Ayar	20
------------	----

Balık Baştan Kokar.....	21
-------------------------	----

Balık Kavağa Çıkınca.....	22
---------------------------	----

Balıkesir'in Abası, Gâh Oğlu Giyer, Gâh Babası.....	23
---	----

Bize De Mi Lo Lo Lo	24
---------------------------	----

Borç Bini Aşınca Çiğ Tavuk Eti Yenir	25
--	----

Bonmarşe Bebeği	26
-----------------------	----

Çalım Satmak.....	27
-------------------	----

Çarşamba Pazarına Dönmek.....	28
-------------------------------	----

Çekirdekten Yetişmek.....	29
---------------------------	----

Çırac Çıkmak/Çıkarmak.....	30
Çizmeden Yukarı Çıkma	31
Dalga Geçmek.....	32
Dananın Kuyruğu Koptu	33
Deve Bir Pula, Götür Oğlum Götür, Deve Bin Pula, Getir Oğlum Getir	35
Deve Yapmak.....	36
Dimyat’a Pirince Giderken Evdeki Bulgurdan Olmak	37
Dingo’nun Ahır.....	38
Dokuz Akıl Bir Olsa Bilecik’e Pazar Kurulur.....	39
Dostlar Alışverişte Görsün	40
Dumanı Doğru Çıksın Yeter	41
Ekmeğini Taştan Çıkarmak	43
Eline Su Dökemez.....	44
Foyası Meydana Çıkmak.....	45
Geçme Namert Köprüsünden Koy Aparsın Su Seni.....	46
Geçti Bor’un Pazarı.....	47
Göksu Testisi Gibi Terlemek	48
Görenler Allah İçin Söylesin	49
Gözden Sürmeyi Çekmek.....	50
Gün Doğmadan Neler Doğar	51
Halep Orada İse Arşın Burada.....	53
Hem Ziyaret, Hem Ticaret.....	54

Her Yerde Okka Dört Yüz Dirhem	55
İçerisi Mahmutpaşa Çarşısı	56
İçinde Su Kaçağı Varmış	57
İki Dirhem Bir Çekirdek	58
İpliği Pazara Çıktı	59
İstanbul'un Taşı Toprağı Altındır	60
İşin Püf Noktası	62
Keçeyi Sudan Çıkarmak	64
Kel Başa Şimşir Tarak	65
Kemankes, Çilekeş	66
Kısa Kes Aydın Abası Olsun	67
Kısmetinde Ne Varsa Kaşığında O Çıkar	68
Kulp Takmak	69
Lafla Peynir Gemisi Yürümez	70
Maymun Gözünü Açtı	71
Meteliğe Kurşun Atmak	72
Nasip İse Gelir Hint'ten, Yemen'den	73
Odunun Parası	75
Okkanın Altına Gitmek	76
Onun İpi İle Kuyuya İnılmaz	78
Öküz Öldü Ortaklık Bozuldu	79
Papucu Dama Atılmak	80

Pot Kırmak.....	81
Sapı Silik.....	82
Sermayeyi Kediye Yükleme.....	83
Su İçindeki Değerini Bulan.....	85
Suratı Sirke Satmak.....	86
Tabanları Yağlamak.....	87
Tadını Kaçırma (Uzatıp Tadını Kaçırma).....	88
Taş Başında Değerini Eder.....	89
Tereciye Tere Satmak.....	90
Yanlış Hesap Bağdat'tan Döner	92
Yüz Karası	94
Zıvanadan Çıkmak	95

ÖNSÖZ

Kurmuş olduğu Ahîlik Teşkilâtı ile sosyal, iktisadî ve siyasî hayatımıza, milli ve manevi değerlerden yola çıkarak yön veren Pirimiz Ahî Evran'ın ortaya koyduğu 740 prensibin bir kısmı da deyimlere ve atasözlerine yansımıştır.

Bu bağlamda ESDER olarak esnafla, ticaretle ve iş hayatıyla ilgili Türk Anonim Edebiyatı'nın deyimleri ve özlü sözlerinden bazılarını derleyip hikayeleriyle birlikte bu kitapla sunmayı bir kültür hizmeti olarak mütalaa ettik.

Derlediğimiz deyim ve bazı atasözlerinin öykülerini İhsan Toy'un çizgileriyle destekledik. Ortaya bu güzel ve özgün çalışma çıktı.

Kitabın deyimler ve atasözleri üzerinden esnaf sanatkarımızın ve iş dünyasının değerlerinin bilinmesine ve sonraki kuşaklara aktarılmasına mütevazı bir katkı yapacağını ümit ediyoruz.

Mahmut ÇELİKUS

ESDER

Genel Başkanı

AMASYA'NIN BARDAĞI, BİRİ OLMAZSA BİRİ DAHA

Eskiden yolculuk sırasında yolcuların su kabı olarak yanlarından ayırmadığı ufak bir testi vardı. Adına bardak derlerdi. Testiden küçük, çaydanlıktan büyük, kulplu ve emzikli bir su kabı idi. Bunları bazen de çam ağacından oyarak yaparlardı. Çam bardaklar suyu çok soğuk tutar ve kendilerine mahsus bir çam kokusu da verirdi.

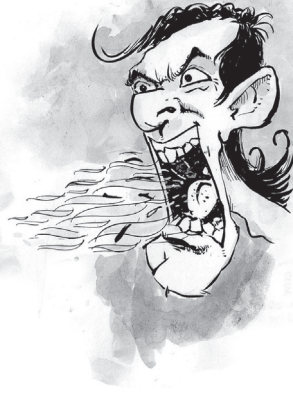
Çömlek hanelerde çamurdan yapılan bardak ve testiler ise her memleketin toprağına ve pişirme tarzına göre ayrı bir özellik ve kıymet taşırdı.

Vaktiyle Amasya'da da yapılan bu bardaklar kalitesiz olup çabuk kırıldığı için sık sık yenisini almak lazım gelirmiş. Bu yüzden, Amasya'nın bardağı, biri olmazsa biri daha şeklinde bu deyim dilimizde yer etmiştir.

Ender ve pahalı olmayan, kolay elde edilen, her zaman bulunabilen şeyler için söylenen “nasıl olsa aynısı kolaylıkla bulunur; bu olmasa da olur” anlamında bir deyimdir.

AĞZI ATEŞ PÜSKÜRMEK

Sultan III. Ahmet 1719 yılında şehzadelerinin sünneti için büyük bir şenlik düzenler. Topkapı Sarayı'nda başlayan etkinliklerde Dolmabahçe'den Kâğıthane'ye kadar uzanan bir hat boyunca hokkabazlar, müzisyenler, şekerciler, atlı-karıncalar, dev kuklalar, ip cambazları rengârenk çadırlarda halkı eğlendirirdi. Günlerce süren bu şenlikte saray erkânı, yabancı misafirler ve halk için özel seyir alanları da yapılmıştır. Bu gibi etkinliklerde izleyiciler, öncekilerden farklı olarak hep yeni şeyler ve sürprizlerin yapılmasını beklerdi. Bu yüzden dünyanın ilk denizaltısı olarak bilinen ve tersane Baş Mimarı İbrahim Efendi tarafından tasarlanan “tahtelbahır” de burada bir gösteri yapmıştır.

Gösteriler sırasında ağzına aldığı kolonyayı püskürtürken ona ateş tutan göstericinin bu kez tiyatral biçimde sessiz bir oyun sahnelediği rivayet edilir; oyunda muhatabına epeyce kızan ve artık dayanamayarak kızdığı kişiye doğru ağzındaki yanıcı sıvıyı püskürtürken ona ateş tutar. O zamandan beri bu olay bir deyme de kaynaklık eder.

Bu deyim, haddinden fazla kızmak, öfkelenmek anlamında kullanılmaktadır.

AK MI, KARA MI GÖRÜRSÜN

Orta yaşlı bir bey, saçlarını kestirmek için berbere gitmiş. Bey, berberin koltuğuna oturur oturmaz sormuş:

“Usta söyle bakalım, saçımıza düşen aklar çok mudur, az mıdır?”

Berber, umursamaz bir tavırla cevap vermiş:

“Eh işte beyim, şöyle böyle ağarmış amma pek fazla sayılmaz.”

Bu cevap, beyin merakını daha da artırmış:

“Yahu, benim yaşıma daha kırk bile değil. Ağarmışsa üç beş tel anca ağarmıştır, diye düşünüyordum. Sen ise, şöyle böyle ağarmış dedin. Hele iyice bir bak” demiş.

Berber, yine aynı umursamaz tavırla:

“Yahu beyim, birazdan saçını traş edeceğim. O zaman önüne dökülür, sen de ak mı kara mı görür, anlarsın” demiş.

Bu söz, “bir işin sonunda kâr mı yoksa zarar mı edildi, ektiğimiz tohumlardan nasıl bir ürün çıktı” manasında kullanılır.

AKIL TAHTASI NOKSAN

İstanbul'un en büyük mezarlıklarından biri olan Karacaahmet, Üsküdar semtinde bulunur. Eskiden bu semtin marangozları, normal işlerin yanında tabut yapımıyla da uğraşırlarmış. Böyle bir marangoz dükkânında kalfa olarak çalışan pek evhamlı ve ödleli bir genç varmış. Onun bu zaafını bilen komşu dükkânlardaki arkadaşları da, kendisine etmedik eşek şakası bırakmazlarmış.

Günlerden bir gün, ustasının bir hafta için dükkânı tümüyle kendisine bıraktığı bir sırada, muzipliklerini iyice abartmışlar. Zavallıya, aklını oynatacak derecede ağır bir şaka yapmışlar. Zavallı kalfa bir ikindi üzeri dükkânda tek başına çalışırken, duvara dayalı tahtalardan birkaçı kımıldamaya başlamış. Bir ikisi devrilmiş ve arkalarından beyaz çarşaflara bürünmüş, elinde, tepesine bir kuru kafa takılı sopayla birisi çıkmış.

“Usta, şu benim tabutu hâlâ çakmadın mı? Ortada kaldım, bekletme beni” diye bağırılmış.

Zavallı kalfa “Tahtalar oynadı, tahtalar oynadı!” diyerek dükkândan fırlamış çıkmış. Bir daha da aklını başına toplayamamış.

Bu deyim, “tahtası eksik”, “akıl tahtası noksan” veya “tahtaları oynatmış” şeklinde söylenir. Fiziksel bir rahatsızlığı olmamasına rağmen akılla bağdaşmayacak işler yapan veya akıl sağlığı yerinde olmayan insanlar için kullanılır.

ALLAH MIHIMI MİSMAR EDER

Zamanın behrinde (*çok uzun zaman önce*) bir sultan valilere haber salmış ki; sefere çıkılacak ve tımarlı sipahileri hazırlasınlar. Orta Anadolu'daki şehirlerin tımar sahibi bir valisi de askerlerinin eksiklerini tespit ettirmiş. Ancak atların nallarına çakılan ve kekkeb denilen küçük çivilerin (mih) eksik olduğu sefere üç gün kala fark edilmiş.

Bunun üzerine, kendisi ahî babası olan bir demirciyi çağırıp üç gün içinde ordusunun atlarını nallayacak kadar kekkeb/mih hazırlamasını, aksi takdirde boynunu vurduracağını söylemiş. Bunun imkânsız olduğunu bilen ehl-i tarik demirci ahî babası yine de “Ya Allah, bismillah...” diyerek işe koyulmuş. Üç gün üç gece çok az molalar vererek uyumadan elinden geldiğince mih yapmış. Körükte ısıtarak kor

haline getirdiği ince demirleri kesip çekiçleyerek var gücüyle eli çalışırken dili de zikir çekermiş.

Üçüncü gün sonunda valinin adamları gelmişler. Mihların onda birini bile yetiştiremeyen demirci ahî baba zannetmiş ki kelle gidiyor. Ama gelen askerlerin çavuşu “Bize bir düzine mısmâr lazım” demiş. Demirci ahî baba “Bir hata var asker ağa, sen mih almaya gelmedin mi?” diye sormuş. “Yok” diyen çavuş eklemiş “Gece vali vefat etti, tabutunu çakmak için bize bir düzine mısmâr lazım” demiş.

Mısmârları verdiği askerler giderken arkalarından bakan demirci ahî babanın ağzından şu mısralar dökülmüş;

Kebkebi mismâra tebdîl eyleyen Perverdigâr,

Lâne-i mürg-i garîbi kul yıkar Allah yapar.

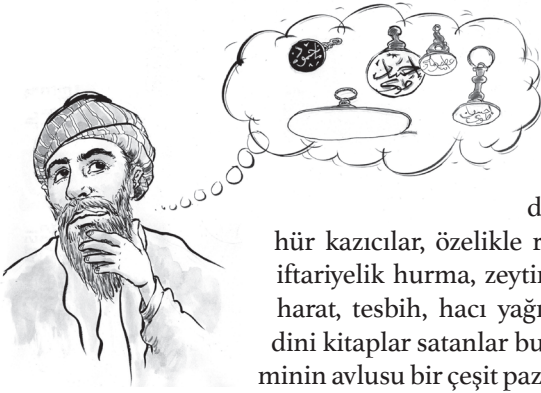
Yani;

Kebkebi mismara dönüştüren Allah

Kul yıksa da garip kuşun yuvasını Allah yapar.

“Allah mihimi mısma eder” deyimini, mazlumun hakkını Allah alır manasında kullanılır.

HACI MANDAL MÜHÜRÜ

Eskiden
Yeni Cami
avlusun-
da, arzu-
halciler
“hakkak”

denilen mü-

hür kazıcılar, özellikle ramazanlarda
iftariyelik hurma, zeytin, peynir, ba-
harat, tesbih, hacı yağı, gül yağı ve
dini kitaplar satanlar bulunurdu. Ca-
minin avlusu bir çeşit pazar yeri haline

gelirdi.

Bir Ramazan günü Şair Fitnat Hanım, Yeni Cami avlu-
sundan geçiyormuş. Bir mühürçünün, müşterisi ile yaptığı
konuşmaya kulak misafiri olmuş.

Mühürçünün başında bekleyen İnebolulu bir kaptan, ısı-
rar ediyormuş

- Yaz baba yaz. Ben İneboluluyum. Bize İnebolu'da Hacı
Kara Mandaloğulları derler. Denizde benim bir tekne var;
teknemin arkasında birde sandalım bağlıdır. Bana öyle bir
mühür yap ki bunların hepside içinde bulunsun.

İhtiyar mühürçü kara kara düşünüürken Şair Fitnat Hanım
dayanamayarak, karışmış:

- Mühürçü efendi, kaptanın istediklerini ben söyleyeyim
siz yazın:

Es sefinetü maas sandal,

İnebolulu Hacı Kara Mandal

“Sandalı, arkasında bağlı bir gemi,

İnebolulu Hacı Kara mandal sahibi”

Dediklerim olsun da sonu nereye varırsa varsın anlamında
kullanılan bir deyimdir.

ATEŞ PAHASI

Vaktiyle, Kanuni Sultan Süleyman adamlarıyla avlanmaya çıkmış. İstanbul'dan oldukça uzaklara gitmişler. Çok şiddetli bir yağmura tutulmuşlar. Islanmışlar, üstelik hava da çok soğukmuş. Bir kömürcü kulübesine sığınmışlar, her ne kadar kendilerini tanıtmak istememişlerse de kömürcü işi anlamış. Bunlara hemen bol ateş yakmış, ısıtmış ve sıcak yiyecek-içecek ikram etmiş. Gidecekleri sırada Sultan Süleyman, kömürcüye ateş yaktığından dolayı kaç para borçları olduğunu sormuş. Kömürcü de: "Yüz altın ver, yeter" demiş. Sultan bu miktarı çok bulduysa da buraya ulaşmadan önceki perişan durumları aklına gelince "Ne yapalım borç borçtur" demiş ve parayı öde-miş. Yolda lalasına; "Lala, ateşin parası da ateş pahasıydı ha..." demiş.

Bu deyim, bir mal ya da hizmetin değerinin veya ederinin çok üstünde pahalıya satıldığı durumlarda kullanılır.

AYAR

Bir aygıtın gereken işi düzgün ve doğru bir şekilde yapabilmesi durumunu; altın, gümüş gibi madenlerden mamul nesnelerin saflık derecesini bildiren ve mecazen “değer, derece” anlamına gelen ayar kelimesinin “gerek İstanbul’un külhane argosunda, gerekse İstanbullu ağzında mecazi olarak muhtelif manalarda” kullanıldığını söyleyen Reşad Ekrem Koçu, farklı anlamlarıyla bugün dahi dilimizde yaşayan bu deyim örneklerini şu şekilde sıralar:

Bir muhite, meclise, havaya uyma, intibak yerinde:

- Kendimi daireye bir türlü ayarlayamadım.

Huy, tabiat manasında:

- Müdürün ayarını bir türlü bulamadım.

- Ayarı bozuk herifin biri.

- Onun ne ayarda adam olduğunu herkes bilir.

Külhanbeylerin ağzında, itibar, şeref, haysiyet karşılığı:

- Ayarını bozarım ha!

BALIK BAŞTAN KOKAR

Güngörmüş bir ihtiyar Eminönü'ndeki eski Balıkpazarı'ndan balık alacak olmuş. Fakat balıkçının tablasındaki balıkları pek gözü tutmamış. Birkaç tanesini eline almış, evirmiş çevirmiş, kuyruk tarafını koklayıp yerine bırakmış.

Balıkçı öfke ile sormuş:

“Hey babalık, sen ne biçim balık seçiyorsun. Balığın tazelığı başını koklayınca belli olur. Sen tutmuş kuyruk tarafını kokluyorsun, bir de anlıyormuş gibi suratını ekşitiyorsun.”

İhtiyar dayanamamış:

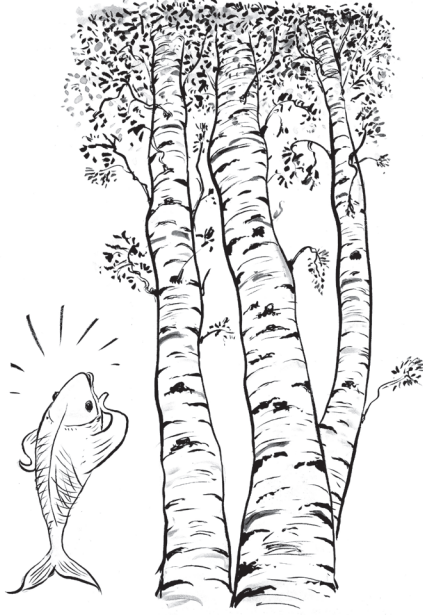
“Evlat! Balık baştan kokar. Yani ben de bilirim balığın kokmaya başından başladığını” demiş ve eklemiş: “Ama senin balıklarının başını bırak, kuyrukları bile kokuyor. İnsaf et de kaldır şunları tezgâhtan!”

Bu deyim, bir toplumda bozulmanın en baştaki idareci sınıfından başladığını anlatmak için kullanılır.

BALIK KAVAĞA ÇIKINCA

Eski İstanbul, şimdikine kıyasla gerçek bir balıkçı şehriymiş. Balığı da balıkçısı da çokmuş. Tutulan balıkların satılması, Yemiş İskelesi ve Balıkpazarı'ndan başlayan ve bu merkezlerin etrafında semt semt genişleyerek büyüyen pazarlarda yapılmış. Sezonun bereketli geçtiği ve balığın çok fazla tutulduğu günlerde ise Tophane'den Rumeli Kavağı'na ve Üsküdar'dan Anadolu Kavağı'na kadar her yere çeşitli vasıtalarla götürülüp satılmış.

Rumeli ve Anadolu Kavağı'na kadar balık satıcılarının gitmesi balığın çok bol olduğu zamanlarda ve nadiren görülmüş. O devirlerden bir günde ihtiyar bir kadın balık almış. Fiyatını sormuş. Balıkçının istediği parayı çok pahalı bulduğundan “Yarısını vereyim iş tamam olsun” demiş. Biçare balıkçı bu pazarlığa çok içerlemiş ve: “Hanım teyze” demiş. “O senin dediğin fiyata ancak balık kavağa çıktığı zaman satarız.”

Halk arasında çok sık kullanılan bu deyim, bir işin çok nadir durumlarda olacağını anlamındadır. Günümüzde yanlış anlam olarak bir işin hiçbir zaman olmayacağını anlatmak için kullanılır.

BALIKESİR'İN ABASI, GÂH OĞLU GİYER, GÂH BABASI

Tarihi, gelenekleri, folkloruyla zengin bir ilimiz olan Balıkesir'in eski bir özelliği de çok iyi cins aba kumaşı dokunması ve bunun, zamanında aranan ünlü bir kumaş olmasıdır. Balıkesir yöresi yün ve yapraklarının ince telli, sağlam ve yüksek nitelikli olması, halkının da dokuma anlamında uzmanlaşmasıyla, Balıkesir abası, zamanının en çok aranan ve giyilen kumaşı olmuştur.

Eskiden, Kurtdereli Mehmet Pehlivan'ın da doğum yeri olan, dağlık Kurtdere Köyü ve çevresindeki köylerde, bir erkek çocuk doğduğunda, babasının abasına sarılır ve yastığının altına çeşitli umut ve iyi dilekleri simgeleyen ekmek, bal, demir çivi vb. şeyler konulurdu. Çocuğun, babasının abasına sarılması ise ömür boyu babası adına davranmamasını ve baba ocağını tüttürmesini simgelemektedir.

Sağlamlığın, dayanıklılığın anlatımı. Güvenilir bir şeye sahip olmaktan kaynaklanan güçlülük durumunu anlatmak için kullanılan bir deyimdir.

BİZE DE Mİ LO LO

Adamın birisi borcunu vaktinde ödeyemediği için tefeci tarafından mahkemeye verilmiş. Tanıdığı bir avukata derdini anlatmış. Avukat:

- “Ben seni kurtarırım, sen mahkemede hâkim ne sorarsa dilsiz taklidi yaparak lo lo dersin, sakın ağzını açıp konuşma” diye talimat vermiş.

Mahkeme günü hâkimin bütün sorduklarına lo lo demiş ve avukat da “Benim müvekkilim dilsizdir, böyle bir borcu yoktur, haksız bir borç ile zavallıyı mağdur etmek istiyorlar” şeklinde müdafaalarla adamı kurtarmış.

Ertesi gün vekâlet ücretini almaya gelen avukata, adam yine dilsiz taklidi yaparak “lo lo” deyince, avukat kızmış:

“Yahu, bize de mi lo lo.

“Biz işin aslını biliriz, bizi aldatamazsın” anlamında kullanılan bir deyimdir.

BORÇ BİNİ AŞINCA ÇİĞ TAVUK ETİ YENİR

Borç almadığı kimse kalmamış herkesi aldatmış, yine de zevkinde sefasında yaşayan birinin dükkânına, alacaklarından biri gelir. Adamın keklik yani çil tavuk kebabı yediğini görünce:

“Be adam, sen ne hesapsız, kitapsız adamsın. İçkiden, kaddından, hovardalıktan baş alamıyorsun borcun bini aşmış. Üstelik çil tavuk yiyorsun!” diyerek çıkışır.

Adam hiç umursamadan, üstelik ağzını şapırdatarak cevap verir:

“Doğru söylüyorsun be kardeşim. Ama insan ipin ucunu kaçıncı ve borç bini aşınca artık koyun eti, tavuk eti yavan geliyor. Keyfimin tadı kaçtı, hiç olamazsa ağzımın tadı kaçmasın.”

Ödemeyeceği borçların altına girmenin sakıncalarını anlatan bir sözdür. Bu söz aslında ‘borç bini aşınca çil tavuk ye’dir. Ama halk dilinde ‘çiğ tavuk’ olmuştur.

BONMARŞE BEBEĞİ

Tanzimat sonrasında Beyoğlu'ndaki İstiklal Caddesi'nde sağlı sollu olarak batılı malların satıldığı mağazalar açılmıştır. Her türden giyim ve ev eşyasının satıldığı bu mağazalardan biri de 1869 yılında açılan Bon Marche (Bonmarşe)'dir. Batılı mallara düşkün kimseler İstanbul'un dört bir tarafından bu mağazalara gelir, bütçelerine göre alışveriş yaparlardı.

Özellikle bayram arifelerinde bu mağazaların sunduğu indirimler ve kampanyalar dönemin gazetelerinde ilan edilerek halka duyurulurdu. Maddi durumu iyi olmayan kimseler ise vitrinleri seyretmekle yetinirdi. Çocuk eşyaları ve oyuncaklar da satıldığından bu mağazalara çocuklar ayrı bir ilgi duydular. Avrupa fabrikalarında üretilmiş süslü püslü bebekler özellikle kız çocuklarının hayalini kurduğu oyuncakların başında gelirdi. Avrupai tarzda imal edilen bu bebekler eski İstanbul'da geleneksel değerlere önem veren kesimler tarafından alafrangalığı ileri dereceye vardırmış kesimleri eleştirme adına kullanılmıştır.

Doğrudan itibaren alafranga terbiyeyle büyütülen, Avrupai tarzda giydirilen çocuklar, geleneksel kesimler tarafından Bonmarşe bebeğine benzetilmiş ve bu deyim halk arasında yaygınlaşmıştır.

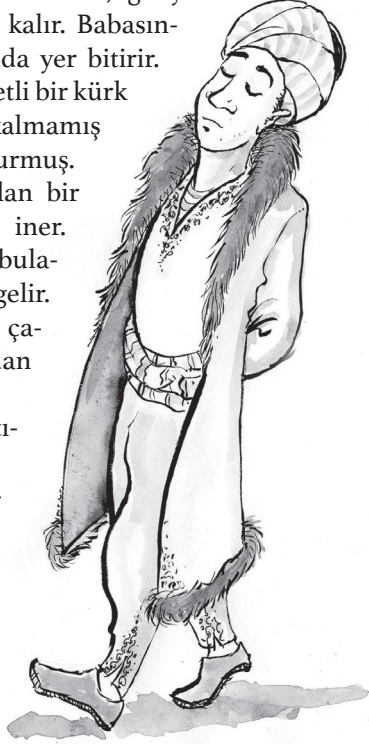
ÇALIM SATMAK

Zengin tüccarlardan birisi ölür; geriye haylaz, beceriksiz bir oğlu kalır. Babasından ne kaldıysa, az zamanda yer bitirir. Yaz kış demez, üstüne kıymetli bir kürk giyerek, içinde hiçbir mal kalmamış olan mağazasına gelir, otururmuş.

Oğlunu evlendirecek olan bir köylü, alışveriş için şehre iner. Aradıklarından bazılarını bulamaz. Bu mağazanın önüne gelir. Bakar ki içeride bir adam çalılımlı çalılımlı dolaşıyor. Oradan geçenlerden birisine:

“Bu kürklü adam ne satıyor?” diye sorar.

“Ne satacak, çalım satıyor!” der.

Bu deyim, başkalarına karşı hava atmak, gösteriş yapmak manasında kullanılır.

ÇARŞAMBA PAZARINA DÖNMEK

İmparatorluk döneminde dört idari bölüme ayrılmış olan İstanbul'da haftanın ayrı ayrı günlerinde belirli semtlerde büyük pazarlar kurulurdu. Çarşamba günleri Fatih Camii avlusunun duvarından Yavuzselim'e kadar uzanan ana ve yan sokaklara kurulan büyük pazar, yeri kısmen değiştirilmiş olsa da hâlâ kurulmaya devam etmektedir ve tıpkı eskiden olduğu gibi bugün dahi halk arasında meşhur ve rağbet gören bir pazardır. Kalabalığı, kargaşayı ve düzensizliği ifade etmek için kullanılan "Çarşamba pazarı" yahut "Çarşamba pazarına dönmek" deyimini buradan gelmektedir.

ÇEKİRDEKTEN YETİŞMEK

Altı-yedi yaşlarında küçük bir çocuk kaldırımın kenarına çökmüş, kâh mendil satar, kâh gözüne kestirdiklerine dile-nirmiş. Onun bu halini gören yaşlıca bir adam:

“Evladım, senin kimin kimsen yok mu da bu yaşta buralarda ezilirsin?” demiş

Çocuk:

“Var amca var” demiş. “Beni, çekirdekten yetişeyim diye buraya gönderdiler”.

Bu deyim, bir işte mahir olanlar için “O küçüklüğünden beri bu işlerle uğraşır” anlamında kullanılır.

ÇIRAK ÇIKMAK/ÇIKARMAK

Eskiden Topkapı Sarayı'nda görev yapan enderun ve harem mensupları ile konaklarda istihdam edilen hizmetçiler belli bir müddet çalıştıktan sonra saray yahut konak dışına çıkarılırdı. Bunların bir kısmı evlendirilir, iş gücü sahibi edilir, hayatlarının bundan sonraki kısmında rahat etmesi sağlanırdı. Bu işe “çırak çıkarmak” denirdi. Daha sonra bu deyim bir şeyi “ıskartaya çıkarmak”, “elden çıkarmak” anlamında kullanılmıştır.

Günümüzde bu deyim ortak iş yapanlardan birinin diğer ortağını yahut ortaklarını zarara sokarak işten uzaklaştırması anlamında kullanılmaktadır.

ÇİZMEDEN YUKARI ÇIKMA

On dokuzuncu asırda, Fransız romantik ressamlarından Delacroix Paris'te bir resim sergisi açmış. Sergiyi gezen ziyaretçiler arasında bir adam, büyük bir şövalye tablosunun önünden uzun müddet ayrılamamış. Geri çekilir bakarmış, yandan bakarmış, yakından bakarmış ve beğenmeyen tavırla kafasını sallarmış. Bu hâl ressamın dikkatini çekmiş, ziyaretçinin yanına yaklaşarak sormuş:

“Bu tablo çok ilginizi çekti galiba?”

“Evet, ama” demiş adam, “şövalyenin çizmesindeki kıvrımlarda hatalar var.”

“Siz ne iş yaparsınız?”

“Ben kunduracayım, çizme dikerim”

deyince ressam koşup fırçasını ve tuvalini getirmiş. Adamın tarif ettiği şekilde çizmeyi düzeltmiş. Çizme bu durumu ile hakiki şekline uymuş ve daha güzel görünmüş. Ressam adama teşekkür etmiş. Fakat adam yine tablonun başından ayrılmamış. Bu defa da şövalyenin pantolonunda ve kemerinde hatalar olduğunu söyleyip, ukalalık etmeye başlayınca, ressam dayanamamış:

“Bak dostum” demiş, “Sen kunduracısın. Çizmeden yukarı çıkma!”

Çizmeden yukarı çıkma deyimi, bir işe haddi olmadığı halde karışanları tarif ve ikaz etmek için kullanılır.

DALGA GEÇMEK

Karadeniz illerinden birinde, zengin bir tüccar iflas eder. Varını yoğunu kaybettiğinden, canına kıymaya karar verir. Sahildeki yüksek kayalardan birine çıkar. Sahile çarpan dalgaları saymaya başlar. Niyeti, dalgalar yüz olunca kendini denize atmasıdır. Kendisini izleyen candan bir dostu ise, onu dikkatle kollamaktadır.

Adamın saydığını duyup, amacını anlayan dostu, tam “... doksan sekiz, doksan dokuz...” derken adamın koluna yapışır ve:

“Olmadı dostum. Dalga geçtin yeniden say” der.

Bu deyim, alay etmek için birisiyle şakalaşmak, eğlenmek manasında kullanılır.

DANANIN KUYRUĞU KOPTU

Eskiden, hilekâr, düzenbaz, yalancı ve bin bir türlü yollarla şundan bundan para sızdıran, huysuz bir adam varmış. Artık bu işi kendisine bir meslek ve geçim yolu olarak seçtiğinden, herkes ondan kaçarmış. Herhangi bir tüccar veya esnafın aleyhine, filan zamanda kendisine borç verdiğini söyleyerek, dava açarmış. İki yalancı şahit bulur, kadiya da rüşvet verir, davayı kazanırmış.

Bu sahtekâr, bir gün kasabanın hatırlı ve nüfuzlu bir tüccarı hakkında dava açmış. Kadiya da rüşvet göndermiş. Rüşvet bir dana imiş. Davalı tüccar da bunu öğrenir öğrenmez, düzenbazın rüşvetinden daha büyük ve acar bir danayı usulca kadiya göndermiş. İşin tadının kaçtığını ve sonunun kötü olduğunu anlayan kadı, mahkeme günü her iki danayı

da getirtip, mahkeme binasının iç avlusuna bağlamış. Davacı, davalı, yalancı şahitler ve izleyiciler önünde makamına kurulup, şöyle demiş:

“Bu davayı görmek için uzun süre düşündüm. Ben rüşvete itibar etmeden adalet için çalışırım. Ancak gelin görün ki, her iki taraf da rüşvet olarak evime birer dana göndermiş. Şimdi aşağıya inip, kimin haklı, kimin haksız olduğunu danalara bakarak anlayalım.”

İzleyenler şaşkınlık içinde avluya inerler. Kadı efendinin emri ile danalar kuyruklarından birbirine bağlanır ve kuyruk altları yağılanarak, birer de diken batırılır. Hayvancıklar böğürerek birbirlerini aksi yönde çekmeye başlayınca, Kadı bağırır: “Kimin danasının kuyruğu koparsa, o taraf haksız çıkacak ve adalet yerini bulacaktır.”

Kısa bir çekişmeden sonra hilekârın getirdiği dananın kuyruğu kopmuş ve hayvan can acısıyla sokağa fırlamış. Kadı da bu yolla kendini kurtarıp bu deyimini dilimize girmesine sebep olmuş.

Bir anlaşmazlığın, uzun süre sonra, patlak vermesini anlatmak için dananın kuyruğu koptu deyimini kullanılır.

DEVE BİR PULA, GÖTÜR OĞLUM GÖTÜR, DEVE BİN PULA, GETİR OĞLUM GETİR

Bir köylünün oğlu, elinde bir yular, yuların ucunda da bir hacı deve, çekiştirerek babasının yanına varıp: “Baba, çarşıda gördüm; bu deveyi bir pula satıyorlardı, alıp geldim. Sahibine de az müsaade et; babama varıp paramı alıp geleyim, dedim” demiş.

Köylünün o sıralarda hiç parası yokmuş. Üzülmüş ama ne yapsın: “Götür oğlum, götür, para yok, pul yok” demiş.

Aradan zaman geçmiş. Köylünün bir deveye ihtiyacı olmuş. Oğluna: “Git de bir deve al pazardan” demiş.

Oğlan gitmiş, bakmış ki deve fiyatları bin pul olmuş.

Koşup babasına her şeyi anlatmış. O sıralar işleri iyi gitmiş olan çiftçi: “Olsun, getir oğlum getir” demiş.

Bu deyim, ucuzluğun ya da pahalılığın ihtiyaç karşısında önemini yitirdiğini anlatır.

DEVE YAPMAK

Bir şirketin, bankanın, devlet dairesinin parası mı yok olmuş, hesaplarında hile mi yapılmış, orada sorumlu kişilerin zimmetine mi geçmiş, bu parayı “deve yaptıkları” söylenir.

Diyeceksiniz ki, bu olay ile zavallı devenin ne ilgisi var? Haklısınız. Zaten zavallı devenin hörgücü sırtına yük ve başına dert iken, bir de bunu yüklemek, çocukların bir şakasıdır.

Belki de devenin sabır simgesi olan ağır başlılığını sınamak için, çocukça yapılmış bir atıftır.

Eskiden bizler mahalle mektebinde okurken, mektebin bir de ufacak dükkânı, daha doğrusu büyücek bir dolabı vardı. Orada kalfa, çocuklara kalem, defter, Kur’an-ı Kerim cüzleri, iğde, keçi boynuzu, kuru üzüm, leblebi, peynir şekeri, akide şekeri, kuş lokumu, fıstık, pestil vb. satardı.

Çocuklar, bu dükkâncıktan aldıkları yemiş ve çerezleri birbirlerinin elinden hile ile çarpmak için kurnazlık düşünlürlerdi.

“Senin üzümleri bana verirsen eğer, ben onları ağızda çiğneyip, kocaman bir deve çıkaracağım, leblebilerinden deve yapacağım.” diye arkadaşlarını kandırırlardı.

Zeki ve kurnaz çocuklarla, saf ve aptal çocuklar, daha o yaşlarda belli olurdu. Saf çocuklar, üzüm ve leblebisini, kurnaz arkadaşının sözüne inanarak ona verir ve onun ağzından çıkacak deveyi dikkatle beklerdi. Ağız hareketlerine bakarak, devenin nasıl oluştuğunu merakla izlerdi. Deveyi göremeyip aldatıldığını anlayınca da yaygarayı basarak, okulun kalfasına şikâyetle koşardı.

“Deve yapmak deyimi”, mal sahibi veya hak sahibini aldatarak, ona ait bir para veya malı kendi zimmetine geçirmek anlamında bir deyim.

DİMYAT'A PİRİNÇ GİDERKEN EVDEKİ BULGURDAN OLMAK

Dimyat Mısır'da, Süveyş Kanalı ağzında bir iskeledir. Eskiden Mısır'ın meşhur pirinçleri, ince hasırdan örülmüş torbalar içinde buradan Türkiye'ye gelirmiş.

Dimyat'a pirinç almak için giden bir Türk tüccarın bindiği gemi Akdeniz'de korsanlar tarafından soyulmuş. Tabi korsanlar gemideki herkes gibi adamcağızın da bütün altınlarını almış ve onu soyup soğana çevirmişler.

Bin bir zorluk içinde İstanbul'a geri dönen pirinç tüccarı o yıl iflas etmiş. İstanbul'dan kalkmış, memleketi olan Karaman'a gitmiş. O sene tarlasındaki buğday hasadını da önceden bulgur tüccarlarına sattığından, kendi ev halkı kışın bulgursuz kalmış.

Bu deyim, daha çok kazanayım derken, elde avuçta ne varsa hepsini harcıyıp, tüketenleri tarif etmek için kullanılır.

DİNGO'NUN AHIRI

Atlı tramvayların ilk yıllarında tramvay idaresinin çeşitli semtlerde ahırları varmış.

Atlar, belirli saatlerde çalıştırıldıktan sonra bu ahırlara teslim edilirmiş.

Semtteki bir ahıra Dingo lakabında, sarhoş bir Rum kâhyayı görevlendirmişler. Dingo, ahırda durmaz, ikide bir bitişik meyhanede kafayı çekmeye gidermiş. Tramvay sürücüleri, yorgun atları getirir, ahırda Dingo'yu bulamayınca rastgele bir çift atı, tramvaya koşmak üzere alır götürürlermiş. Bazen de biraz önce başka bir sürücünün getirdiği yorgun atları, dinlenmiş atlar sanarak alıp götürdükleri olurmuş. Dingo'nun ahırını bir keşmekeş örneği olarak böylece dillere destan olmuş.

Bir yerde düzen, disiplin yoksa; giren çıkan belli değilse bu yerin “Dingo’nun ahırına benzediği” söylenir.

DOKUZ AKIL BİR OLSA BİLECİK'E PAZAR KURULUR

Bilecik ilimiz, bildiğiniz gibi, Marmara, Karadeniz, Ege bölgesi ve İç Anadolu bölgelerinin birleştiği noktada kurulmuş bir kenttir. Burada vaktiyle “Belekoma” adı verilen bir kale varmış. Şimdi ancak temelleri görülür. Bilecik istasyonu, vadilerin tabanı üzerindedir, çukurdadır. İstasyondan kente kadar beş kilometre çeker.

Eskiden işte böyle bir yerde pazar kurulur, çevredeki köy ve ilçelerden alışverişe gelen halk adeta bir çukurun tabanına inmiş gibi yorulurmuş. Üstelik satmak için pazara getirdikleri ve oradan alıp götürdükleri mallar ağırlıklarını artırmış. Onları taşıyacağız diye çekmedikleri kalmazmış. Böylece canına tak eden o zamanki insanların en yaşlısı ve kuşkusuz en nükteci ve hazırcı olanı, Bilecik'ten pazarın kaldırılmasını istemeyen çıkarıcıların karşısında şöyle demiş: “Dokuz akıl bir olsa, Bilecik'te pazar kurulmaz.” Bu söz ağızdan ağıza biçim değiştirerek zamanımıza kadar gelmiş.

Her kafadan bir ses çıkmasını ve fikir ayrılıklarını, çıkar çarpışmalarını anlatan bir deyimdir. Bu sözün aslı “dokuz akıl bir olsa, Bilecik'e pazar kurulmaz”dır. Halkın dilinde tersine çevrilmiştir.

DOSTLAR ALIŞVERİŞTE GÖRSÜN

Vaktiyle adamın biri, yumurtanın tanesini üçe alırsa, ikiye satar; ikiye alırsa bire verirmiş. Onun bu garip ticaretini gören dostları demişler: “Aman birader, sen ne yapıyorsun? Böyle ticaret nerede görülmüş. Külli zarardasın! Paran pulun, servetin erir gider, ocağın söner, evladın dağılır!”

O garip tüccar onlara şöyle cevap vermiş: “Amaaan, dostlar alışverişte görsün maksat bu.”

Bu deyim, hareket boş durmaktan iyidir. Hiç değilse bir faaliyetimiz olsun manasında kullanıldığı gibi boşa giden uğraş, faydasız iş için de kullanılır.

DUMANI DOĞRU ÇIKSIN YETER

Rivayete göre İslâm âleminin ünlü kişilerinden İbrahim Ethem (lakabı Çulsuz), yollara düşerek, tacını tahtını terk edip, o tekke senin, bu dergâh benim, diyar diyar dolaşıp kendine bir mürşit bulmak için aranırken, bir şeyhin dergâhında karar kılar. Şeyh Efendi, İbrahim Ethem'i yanına kabul etmez. Benliği iyice kırılsın, nefsi ezilsin diye onu tekke mutfağına aşçı yamağı olarak verir. İbrahim Ethem burada tam yedi yıl, sabırla bulaşık yıkar ve ormandan odun taşır. Fakat aksi bir adam gibi görünen aşçıbaşı, Çulsuz'un getirdiği odunları beğenmez "Bu odunlar eğridir. Tekkenin kapısından içeri eğri odun girmez. Git bunların düzgün olanlarını getir" diye onu zora koşar. Nihayet yedinci yılın sonunda, İbrahim Ethem, Şeyh Efendi'nin artık kendisini huzura kabul etmesini rica eder. Fakat Şeyh Efendi az daha sabırlı olmasını bildirir.

Yine bir gün aşçıbaşı, Çulsuz'un getirdiği odunların içinden eğrileri seçerek attığı sırada, sabrı tükenen İbrahim Ethem, şöyle der:

"Be adam, tekke kapısında teveccüh, zarfa değil, mazrufadır (Görünüşe değil, içeriğe önem verilir). Madde, cisim ve beden, birer zarftır. Mazruf olan ruhtur. Amaç,

ruhun özürsüz olmasıdır. Bunun gibi, odunlar da eğri olabilir, dumanı doğru çıksın yeter, ben gidiyorum, eyvallah...” der. Tam o sırada Şeyh Efendi’den haber gelir. İmtihanın iyi geçtiği bildirilir.

Bir iş veya görevin yapılış şekline değil sonucunun olumlu ve verimli olmasına önem vermek gerekir anlamında kullanılan bir deyimdir.

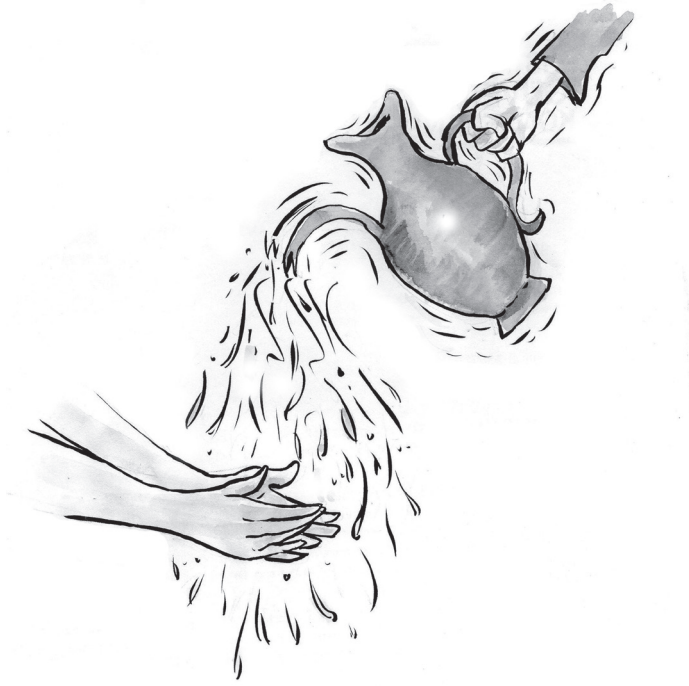
EKMEĞİNİ TAŞTAN ÇIKARMAK

Ekmek parası kazanmak için herkes bir iş ve meslek bulup çalışmaya mecburdur. Her mesleğin kendine göre güçlükleri ve tehlikeleri olduğu gibi bu meslek ve sanatlar birbirleriyle mukayese edilirse, bir kısmının ötekilere nazaran daha kolay ve rahat olduğu anlaşılır. Ancak bazı işler vardır ki hakikaten zordur. Mesela yerin yüzlerce metre altında yapılan kömür madenciliği veya özellikle eski binaların taştan yapıldığı düşünülecek olursa taş ve mermer ustalığı bu mesleklerdendir.

Taşçı, mermerci ve madencilik gibi zor meslek yapanların ekmek parasını çok zorluklarla kazandığını ifade etmek için ekmeğini taştan çıkarıyor tabiri kullanılır.

ELİNE SU DÖKEMEZ

Eskiden, namaz için abdest alınırken, abdest alan kişi, bir usta ise çırakları, kalfaları, medrese hocası ise mollaları, öğretmen ise öğrencileri, eline ibrikle su dökerek abdest almasına yardımcı olurlardı. Böyle önemli bir kişinin eline, yolu yordamınca, ibrikten su dökmek için, o kişiye biraz yakın olmak, onun yanında iyi kötü bir yer almış bulunmak gerekirdi. Yoksa her önüne gelenin yapacağı iş değildi. İşte bu nedenle, iki değerli kişi ölçülürken, bilgisi, yeteneği, zekâsı daha az olan için bu deyim kullanılır.

İki kişiyi karşılaştırırken daha önemsiz, değersiz, yeteneksiz, geri gördüğümüz kişi için “ötekinin eline su bile dökemez” deyimini kullanılır.

FOYASI MEYDANA ÇIKMAK

Kuyumcular yaptıkları yüzük, küpe, gerdanlık vs. kullandıkları elmas parçalarının arkasına foya denilen bir madde sürerek, ayna gibi, ışıkları daha çok aksettirmesini sağlarlar. Zamanla bu foya dökülür, buna foyası çıkmış derler. Halk arasında yalan söyleyen sahtekarlık yapan kişilerin yalanları ortaya çıktığında “foyası meydana çıktı” şeklinde benzetme yapılır.

Hilekâr insanların yaptığı sahtekârlık ve yalanları ortaya çıkınca bu deyim kullanılır.

GEÇME NAMERT KÖPRÜSÜNDEN KÖY APARSIN SU SENİ

Eskiden Adapazarı'na gidebilmek için sekiz gözlü köprüden geçmek gerekiyormuş. Zaman zaman Deli Dumrul misali zorbalardan biri bu köprü'nün üzerinden gelip geçenden haraç olarak geçiş parası alıyormuş.

Günlerden bir gün fakir bir derviş, köprüden geçmek istemiş. Zorba yakasına yapışarak, geçiş parası istemiş. İhtiyar, kendisinin fakir bir derviş olduğunu, parası olmadığını ne kadar söylemişse de kâr etmemiş. Geri dönerek zorbaya da birkaç söz etmiş: Geçme namert köprüsünden, köy aparsın su seni. Sinme tilki gölgesinde, köy yesin arslan seni.

“Destur ya pir!” diyerek nehrin içine dalmış. Derviş suya girdikçe Allah'ın hikmetinden olacak su çekilmiş, sular yatağını değiştirmiş, nehir kurumuş. Nehir kuruduğu için de köprüye gerek kalmamış. Zorbanın ağzı da bir karış açık kalmış.

Kötü insanlarla karşılaşmamak için, her zorluğa katlanmak lâzım. Kötünün herkese kötülüğe dokunur, demişler. Bu tip insanlardan uzak durmak her türlü sıkıntıyı göze almak iyidir.

Bu deyim, namert ve zorba bir insanın yardımına ihtiyaç duyulduğunda, riskler göze alınarak yardımın ondan yani kuldan değil Allah'tan istenmesinin tercih edilmesini ifade eder. Umulur ki Allah kendisinden istenen yardımı karşılıksız bırakmaz.

GEÇTİ BOR'UN PAZARI

Bor, Niğde'ye on üç kilometre uzaklıkta bulunan bir ilçedir. Eskiden beri, pazarı ile meşhurdur. Bu pazar çok kalabalık olur, herkes, her türlü malını satar ve her aradığını bulabilir.

Bu meşhur pazar, salı günü kurulur. Evvelce, ondan bir gün sonra da Niğde'nin pazarı gelirdi.

Vakıtle, bir salı günü pazara gelmekte olan bir köylü kasabaya yaklaşırken, bir su başında biraz dinlenip, eşeğini de otlatmak ister. Eşeği, uzunca bir iple ağaca bağlar. Kendisi de başka bir ağacın altına oturur. Yola çok erken bir vakitte düştüğü için yorgun düşer, oracıkta sı-

zar ve uyuya kalır. Uyandığı zaman, güneşin epeyce tepeye dikildiğini görüp, hemen eşeğine atlar ve yola çıkar. Fakat pazar dağılmıştır. İşini bitirip köye dönmekte olan köylüler bu hâli görünce: "Geçti Bor'un pazarı, sür eşeği Niğde'ye" derler.

Bu deyim, "Bir fırsatı kaçınca, hiç olmazsa bundan sonraki fırsatı değerlendirmek gerekir" manasında kullanılır.

GÖKSU TESTİSİ GİBİ TERLEMEK

Yeni yapılan testiler, kıl gibi delikleri kuruyup tamamen kapatıncaya kadar içerisindeki suyu hafifçe dışarı sızdırır. Sıcak havalarda sızan su derhal buharlaşır ve testinin içindeki su daima soğuk kalır. Göksu Deresi'nin yatağı ve yamaçlarındaki toprağın killi olması sebebiyle bu semt; testi, bardak, saksı gibi topraktan imal edilen ürünlerin yapımıyla meşhurdur.

“Göksu testisi gibi terlemek” deyimini sıkılganlığı dolayısıyla terleyen utangaç insanlar için kullanılan, benzetme yollu bir tabirdir.

GÖRENLER ALLAH İÇİN SÖYLESİN

Safi kalp bir adamcağız, hamama gitmiş. Göbek taşına oturup ter dökerken, bakmış ki, hamamcı elinde bir çanak dolusu ottan mamul çamur kıvamında bir şey ile gelip, etraftakilere dağıtıyor. Adamcağız, daha önce tüy dökmek için kullanılan hamam otunu hiç görmemiş. Meraklanıp sormuş: “Hamamcı efendi nedir o?”

Hamamcı muzip ve bir miktar da insafsız imiş:

“Ağa, buna Ali kınası derler” demiş. “Saçına sakalına sürrersin pekiyi gelir.”

“Pek âlâ! Bana da ver o zaman!”

“Al şifalı olsun!”

Adamcağız otu almış. Saçına sakalına güzel sıvazlamış.

Biraz sonra başı kavrulup yanmaya başlamış. Tas tas suyu başına boca edip durulamış. O suyu döktükçe, ne başında saç kalmış, ne de suratında sakal. O hamam giren, saçlı sakallı adam, sanki anadan doğma kel ve köseler gibi ortada kalmış.

Giyinip hamamdan çıkmak üzereken aynaya bir bakiverince kendinden ürpermiş. Hamamcılara dönüp: “Görenler Allah için söylesin, ben bu hamama geldiğimde de böyle miydim?”

Bu deyim, ummadığı bir şeyini, ummadığı zamanda ve ummadığı bir yerde kaybedip, şaşkın bir duruma düşenler tarafından, onun bu zavallı halini elleri ceplerinde seyredenlere söylenir.

GÖZDEN SÜRMEYİ ÇEKMEK

Bir zamanlar İstanbul'un önemli kayık yapım yerlerinden biri de Kasımpaşa idi. Kayık yapılan yerlere "göz," kayık yapımında kullanılan tahtalara da "sürme" denirdi. Sahiplerince çok iyi korunan bu yerlerden bazı açığız hırsızlar, göz denilen kayık odalarındaki bu tahtaları aşırmayı başarırlardı.

Hırsızlıkta usta olmak, çalınması güç olan şeyleri bile çalabilme yeteneğine sahip olma anlamında bir deyim.

GÜN DOĞMADAN NELER DOĞAR

Niğbolu Kalesi Kumandanı Doğan Bey'e aittir. Kötü bir durumun yarın düzelebileceği inancını anlatan deyimün öyküsü şöyle: IV. Haçlı Seferi, bir öncekilerden daha büyük ölçüde ve daha esaslı hazırlanmıştı. İleride Almanya İmparatoru olacak, Macar Kralı Sigismund kumandasında, yüz bin atlı, otuz bin piyadeden kurulu haçlı ordusu, güçlerinin çokluğu nedeniyle kendilerine çok güveniyorlardı. İki koldan ilerleyen ordunun, Sigismund idaresindeki ana kolu, Tuna'nın solundan Osmanlı toprağına girdikten sonra, Küçük Niğbolu, Vidin, Kosova ve Raca kentlerini alarak, Büyük Niğbolu önlerine geldi. Sigismund, Yıldırım Beyazıt'ın Asya içlerinde kuvvet toplamakta olduğunu sanıyordu. Hâlbuki

Yıldırım, kuşatmayı haber alır almaz Anadolu ve Rumeli askerlerinin hemen Edirne'de toplanmalarını emretti. Kendisi de yanında on bin askerle yola çıktı. Niğbolu Kalesinin Kumandanı Doğan Bey kaleyi kahramanca savunuyordu. Kalenin sağlamlığına ve Doğan Beyin cesaret ve kahramanlığına güvenen Yıldırım, kendisi yetişinceye kadar Doğan Beyin kaleyi vermeyeceğine inanıyordu. Türk Ordusu Filibe, Şipka geçidi yoluyla Tırnova'ya ulaştığı zaman Haçlıların yiyecek sağlamak için gönderdikleri kuvvetlere rastlar ve esir eder. Haçlıların inanamayacakları bir hızla yetişip onları Tuna Boyunda karşılayan Yıldırım Beyazıt, Fransızları kuşatır, Macar birliklerini de yok eder. Bozguna uğrayan Hristiyanlar,

kendilerini Tuna'ya atmak isterlerse de Nehri tutan Türk atlılarınca esir alınır. Bunlar arasında Burgonya veliahdı Korkusuz Jan ve pek çok Fransız prensleri ile mareşalleri vardır. Bunlar Bursa'ya getirildikten sonra ağır fidyeler karşılığında da salıverildiler. Bu savaşta Yıldırım Beyazıt'ın büyük bir cesaret ve çeviklik örneği olup, destanlaşan ünlü bir öyküsü vardır. Emrindeki kuvvetlerle Niğbolu'ya yaklaştıkları sırada kendisi atını hızla öne sürerek Niğbolu Kalesine gece yarısı varır. Yorgunluk, uykusuzluk, içki etkisiyle derin bir uykuda olan düşman askerlerinin kat kat çemberlerini geçerek vardığı kale dibinden surlara seslenir.

- Doğan, Doğan, bre Doğan

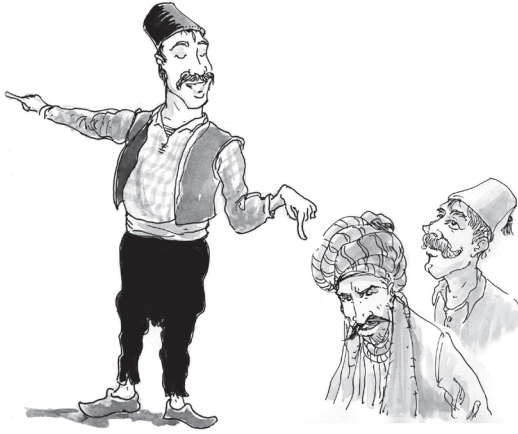
O sırada, gecelerdir uyumayan ve yardıma gelecek kuvvetler gecikirse ne yapacağını, şimdiden su, erzak ve cephanelerinin tükendiğini düşünen Doğan Bey bir yandan da askerlerine güç veriyordu.

- Yarın sabah güneş doğmadan bir mucize olacağına inanıyorum. Peygamberimiz de sabaha karşı doğmadı mı? Yarın güneş doğmadan neler olabilir...

Bu durum içinde bir anlık uykuya kapılan Doğan Bey güzel bir rüya görmüş ve morali yükselmisti. Tam bu uyku hali geçtiğinde surların dibinden duyduğu sese kulak verdi ve: "Bu ses Sultanımın sesi..." diyerek fırladı ve aşağıya cevap verdi. Yıldırım Beyazıt: "Sakın teslim olma, bir gün daha dayan, ordumuz yolda" diyerek emir veriyordu. Doğan Bey derin bir nefes alarak ferahlamış ve secdeye kapanarak Allah'a şükrediyordu. Meğer güneşten önce neler doğabiliyordu.

Hem atasözü, hem de ünlü bir deyim olarak Türk dilinde başköşede yeri olan ve mucizeyi simgeleyen bir deyimdir.

HALEP ORADA İSE ARŞIN BURADA

Adamın biri vaktizamanında Halep'e gidip gelmiş. Artık her mecliste yerli yersiz "Ben Halep'te iken..." diye söze başlar, dinleyenleri bıktırır.

Bir gün kahvehanede laf cirit oyunundan, koşudan ve uzun atlamadan açılmış. Bizimki:

"Ben Halep'te iken sekiz arşın atlardım..." diye bir palavra atmasın mı ortaya.

Artık sabırları tükenen ahabları:

"Haydi, canım..." demişler. "Nişangâhsız atıyorsun. Sekiz arşın atlamak nerede, sen nerede?"

"Doğru söylüyorum, atladım." diye ısrar etmiş adam.

"Peki, efendim, öyle ise burada da atla ki görüp inanalım" demesinler mi?

Adam "Yok hayır, ben Halep'te atladım" demiş. İçlerinden biri:

"Canım, Halep orada ise, arşın burada atla da görelim" diyerek adamı susturmuş.

"Halep orada ise arşın burada" deyiimi, büyük ya da olağanüstü işler başardığını söyleyenlere "haydi yap da görelim" manasında kullanılır.

HEM ZİYARET, HEM TİCARET

İnsan topluluklarının ilkel yaşadıkları eski çağlarda komşu kabilelere şölenler vermek ve bu şölen dolayısı ile ticari ilişkiler kurmak olağandır.

Şölen veren kabile halkı, elinde bulunan av malzemesi, yiyecek ve eşyayı bir alana öbek öbek yığın yaparlardı.

Misafir gelen kabile halkına o gün akşama kadar yemekler ikram edilirdi. Oyunlar oynanır, yarışlar yapılırdı.

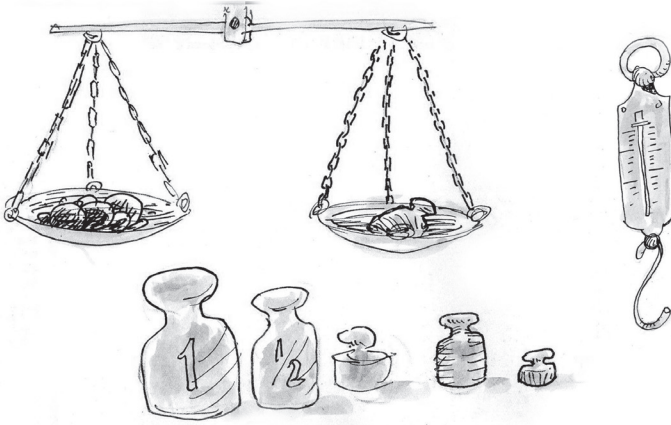
Bu arada misafir kabile halkı da beraberinde takas edeceği eşya ve yiyeceği getirir, ihtiyacı olan şeyleri alır, yerine kendi getirdiği malı koyardı.

“Hem ziyaret, hem ticaret” sözü bu eski devirlerden kalmaz.

Birisiyle görüşmeye gitmişken, başka bir işini de halleden kişinin bu hareketi için kullanılan bir deyimdir.

HER YERDE OKKA DÖRT YÜZ DİRHEM

Eskiden ağırlık ölçüsü olarak okka kullanılırmış. Bir okka dört yüz dirhemdir. Fakat okkanın büyüğü olan bir de batman var. Bazı yerlerde altı batman, bazı yerlerde ise on iki okkaya bir batman denirmiş. Tüccarın biri, batmanın on iki olduğu uzak doğu illerinden birinde yün, yapağı, tiftik toplamış. Bunları İstanbul'a getirip satmak istemiş.

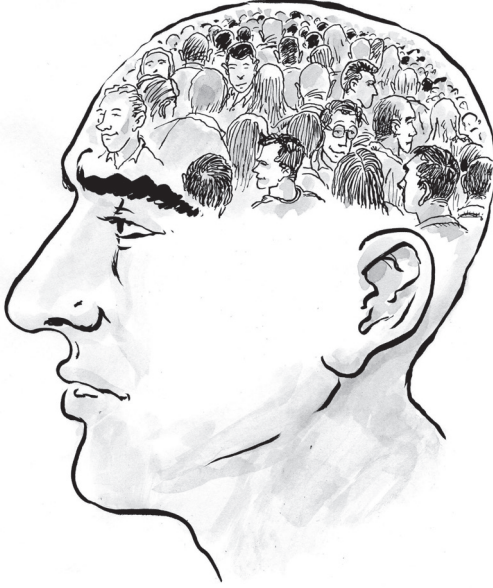
Satın alan tüccar ile pazarlık ederken, “Ben bunların batmanına şu kadar para verdim” demiş.

Tüccar, batmanı altı okka üzerinden hesap etmiş ve parasını vermeye kalkmış. Tüccar, “Hayır batman üzerinden değil, sen benim paramı okka üzerinden hesapla” deyince toptancı:

“Canım ne farkı var, her yerde okka dört yüz dirhem değil mi?” demiş.

Bu deyim, şartların değişmesiyle sonuçların değişmeyeceğini anlatmak için kullanılır.

İÇERİSİ MAHMUTPAŞA ÇARŞISI

İstanbul'da Mısır Çarşısı ile Kapalıçarşı arasında yer alan Mahmutpaşa semti, bilhassa ana caddesiyle imparatorluk döneminin önemli ticaret merkezlerinden biri olmuş; ancak 19. asrın sonlarına doğru alışverişin, Beyoğlu gibi alafranga yaşamın merkezi haline gelen semtlere kaymasından sonra varlığını sürdürmüş olsa da daha ziyade alt sosyoekonomik sınıfa hizmet verir hâle gelmiştir. Bugün dahi aynı kimlikle İstanbul'un ticaret merkezlerinden biri olan Mahmutpaşa, günün her saati çeşit çeşit ürünleri, dükkânları, sergileri, seyyar satıcıları ve alışveriş için gelenleriyle öylesine kalabalık, karmaşık ve gürültülü bir hâl arz etmektedir ki Ahmet Vefik Paşa'nın derlemesi olan "İçerisi Mahmutpaşa Çarşısı" deyimini, vaktiyle bu hâle binaen kafası ve yüreği karışık insanlar için kullanılmaktaydı.

İÇİNDE SU KAÇAĞI VARMIŞ

Adamın birisi Mekke'ye hacca gidiyormuş. Gemi ile yolculuk yaparken bütün servetini içine doldurduğu büyük bir altın torbasını elinden hiç bırakmaz ve güvertede uyurken başının altına yastık olarak koyarmış.

Aynı geminin, birinci mevki kamerasında yolculuk eden zengin birinin de, şaklabanlıklar eden bir maymunu varmış. Maymun, ara sıra güverte yolcularının arasına inerek türlü oyunlarla herkesi güldürürmüş.

Bu maymun, bir aralık uyumakta olan hac yolcusunun başının altından, altın torbasını kaptığı gibi prova direğinin tepesine çıkmış. Adam telâşla uyanmış. Torbayı maymunun elinde ve maymunu da direğin tepesinde görünce bağırıp çağırmaya, çırpınmaya başlamış.

Maymun, torbanın ağzını bir güzel açmış ve bir altın denize, bir altın da adamın kafasına atıyormuş. Zavallı hacı adayı, her düşen altından sonra feryat edermiş. Bütün güverte yolcuları, direğin dibine toplanmış. Ne yaptılarsa maymunu bir türlü aşağıya indirememişler.

Kalabalık arasında yaşlıca bir adam, torba sahibinin yanına sokulmuş:

“Sen ne iş yapardın?”

“İstanbul’da sütçü idim.”

“Peki, sattığın sütlere su katar mıydın?”

“Yarı yarıya katardım.”

“Öyle ise ne yaygara ediyorsun? Maymun Allah tarafından bu işe memur edilmiş bir mahluk. Suyun parasını denize atıyor. Sütlerin helâl parasını da sana atıyor. Kazancında su kaçağı olan bir insanın hâli budur işte” demiş.

Bu deyim “yaptığı işe hile bulaştırırlar” için kullanılır.

İKİ DİRHEM BİR ÇEKİRDEK

Keçiboynuzunun, Yunanca'da adı keration, İngilizce'de carob, Arapça'da ise kırit. Keçiboynuzunun tohumu yüz-yıllar boyunca elmas ölçmek için kullanılmıştır. Elmaslar, keçiboynuzu tohumlarıyla tartılarak satılmış. Bu yüzden keçiboynuzu, kırat ya da karat denilen ölçüye adını vermiş.

Keçiboynuzu tohumu, Araplar, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde ağırlık ölçüsü olarak kullanılmıştır. Dört tanesi bir dirhem eder. Dirhem değişmekle birlikte 3 gr. ağırlığı temsil etmektedir. Satıcı, iki dirhemlik bir şey satarken (sekiz çekirdek) 'bu da benden olsun' deyip bir çekirdek fazla atarsa bu, müşterinin saygıdeğer, itibarlı bir kişi olduğunu gösterir.

Olduğundan fazla giyinen, süslenen kişilere “iki dirhem bir çekirdek” denmesi buradan kaynaklanmaktadır.

İPLİĞİ PAZARA ÇIKTI

Çok eski devirlerde iplik bükten tezgâhlar, fabrikalar yok iken, yün ve pamuğu evlerde genç kızlar ve kadınlar eğirip bükerek ve yumak halinde pazarlarda satarlarmış.

Bu ipliği güzel eğirmek, her tarafını aynı incelikte kusursuz bükmek, düğümsüz, kopuksuz yumaklamak her kızın ve her kadının yapacağı iş değilmiş. Maharet isteyen bir işmiş.

Yeni yetişen kızlar ipliği, pazarda beğenildi mi ve çabuk müşterileri bulup satıldı mı, bir övünme vesilesi olurmuş:

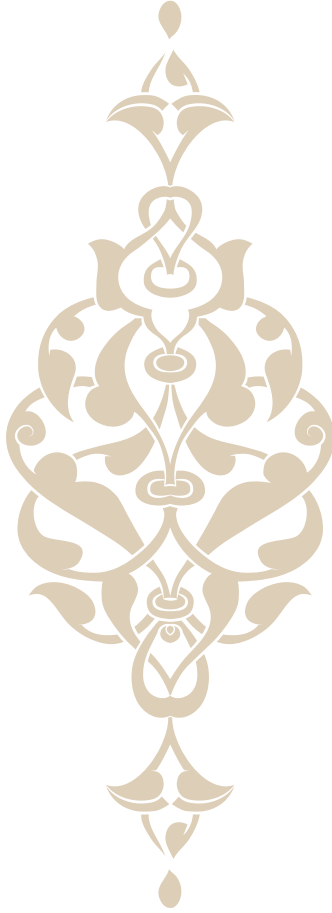
“Haaa, şu Ahmet Ağa’nın kızı Nuriye mi? Onun ipliği pazara çıktı, herkes kapıştı, çok hünerli bir kızdır” diye överlirmiş.

Bu deyim günümüzde, hikâyesindeki mananın tam aksine, “hilesi hurdası belli oldu. Adı kötüye çıktı” anlamında kullanılır.

İSTANBUL'UN TAŞI TOPRAĞI ALTINDIR

İstanbul'un diğer şehirlerden en önemli farkı, bizzat başkent olarak kurulmasıdır. Şehir, daha önce ticari amaçlı küçük bir yerleşim yeri iken Roma İmparatoru Constantin tarafından MS 330 yılında “Yeni Roma” olarak kurulmuş ve hızla gelişerek siyasi açıdan asıl Roma’yı gölgede bırakmıştır. İstanbul, kuruluş amacına uygun olarak devletin yönetildiği merkez olmasından dolayı çok geniş bir imar faaliyetine sahne olmuş, başta imparatorluk sarayı olmak üzere kamu binaları, mabetler, büyük cadde ve meydanlar yapılarak başkent olmadan önceki dönemden tamamen farklı bir şehir ortaya çıkmıştır. Şehre yapılan bu yatırım karşılıksız kalmamış ve kısa zamanda dünyanın en önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. İstanbul’un dini, siyasi ve ticari açıdan önemi başta komşu devletler olmak üzere herkesin ilgisini çekmiştir. Tarihte pek çok kuşatma geçirmiş, neticede ise İstanbul’u almak Fatih Sultan Mehmet’e nasip olmuştur. Şehrin tarihten gelen önemini iyi bilen Fatih, İstanbul’u önce Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti yapmış, daha sonra ise harap bulduğu şehri tekrar eski ihtişamına kavuşturmak üzere imar faaliyetlerine girişmiştir. Bu anlamda Osmanlıların şehri yeniden inşa ettiklerini söylemek gerekir. Zaman içinde selâtin camileri başta olmak üzere şehrin ruhuna uygun yeni binalar, ticaret merkezleri yapılmış, altyapı meseleleri halledilmiş, doğal olarak devletin en fazla yatırım yaptığı yer olmuştur. Artık İstanbul, kelimelerin tam anlamlarıyla Der-Aliyye, Der-Saadet’tir. İstanbul’un başkent olmasından dolayı diğer şehirler yanındaki ayrıcalıklı konumu halk arasında “taşı toprağı altın” deyişiyle anılmasına yol açmıştır.

Taşra halkının dilinde bu deyim, ilerleyen zamanlarda, özellikle Cumhuriyet sonrasında İstanbul'a yapılan göçler için İstanbul aynı zamanda bir "Fırsatlar şehri"dir. Buraya gelen herkes kendi konumuna, kabiliyetine göre bir iş muhakkak bulur, hayatını devam ettirir. Önemli olan İstanbul'a kapağı atmaktır, gerisi nasıl olsa kendiliğinden olur anlamında kullanılır.

İŞİN PÜF NOKTASI

Ahî Evran zamanında, çırak ustasından onay (icazet) alır ve ancak o zaman ayrılıp kendi dükkânını açabilirdi. Orta Anadolu’da bir camcı ustası vardı. Ahîlik yapar, zamanı gelen eski çıraklarına “Sen oldun” der, el verir ve uğurlardı. Böylece eski çırak artık yeni bir usta olurdu. Günlerden bir gün çıraklardan birisi ustanın el vermesini bekleyemez. Ayrılacağını, onay ve el vermesini ister. Ustası da daha olmadığı nedeniyle veremeyeceğini söyler. Çırak nesinin olmadığını sorar;

“İşin en önemli kısmını, yani püf noktasını bilmiyorsun” der. Çırak dinlemez, başka bir şehre gider ve dükkân açar. Dikiş tutturamaz. Yaptığı bütün cam işleri, biblolar, her şey bir müddet sonra çatlamaktadır. Esnaf ve halk tarafından

ayıplanan çırak, bir yıl sonra iflas etmiş olarak ustasının yanına döner. Elini öper, “Ben ettim sen etme” der. Ustası da olana kadar yanında çalışması gerektiğini söyler. Sonunda bir gün usta çırağına müjdeyi verir. Olduğunu, gidebileceğini, el vereceğini söyler. Ayrılmadan önce ustası onu karanlık odaya sokar. İzin almadan girilmediği üzere daha önce buraya hiç girmemiştir. Yeni bitmiş, sıcak ürünler odanın bir kenarında durmaktadır. Tavanda bir yerde, toplu iğne deliğı kadar büyüklükte bir güneş ışığı huzmesi vardır. Usta sıcak bir parça alır, ışığa tutar, evirir çevirir. Bakar ki camın bir yerinde gözle görülemeyecek kadar küçük bir hava kabarcığı vardır. “Püf” yaparak üfler ve kabarcık kaybolur. Parçayı çırağına uzatır, ayrı koymasını, soğumaya bırakmasını söyler. Daha sonra çırak üflemeğe başlar. Nasıl üfleneceğini, neresinin püfleneceğini iyice öğrenir. Ve anlar ki, çatlamaya bu küçük kabarcıklar neden olmaktadır. Daha sonra helalleşirler ve püf noktasının önemini kavramış ieğı burnunda usta, yoluna devam eder.

Bir işin en ince ve en önemli yeri, sonucu etkileyen önemli noktası anlamında kullanılan bir deyimdir.

KEÇEYİ SUDAN ÇIKARMAK

Keçe, yün parçalarının hasırdan örül-
müş iki kalıp arasında sıcak su ile pişiril-
mesi şeklinde imal edilir. Oldukça zah-
metli bir iştir. Ancak, eli çabuk,
becerikli ve çalışkan kimseler,
keçesini bir an önce pişirip,
sudan çıkarır. Keçeyi sudan
çabuk çıkarmak, keçeciler
âleminde bir
övünç sebebi-
dir.

Gaziantep-
li Şair Hasır-
cızade, bir ara
İstanbul'a gelmiş.
Gelmişken de, Sadrazam
Keçecizade Fuat Paşa'yı ziyaret
etmek istemiş.

Paşa bu misafirine pek bir hürmet etmiş, konağında itina
ile ağırlamış.

“Üstadım sizin hakkınızda pek güzel şeyler duymuşluğum
vardı. Nicedir tanışmak arzusunda idim. Bu arzuma kavuştu-
ğum için pek bir mesudum...” gibi iltifatlar etmiş.

“Siz Hasırcızadesiniz, ben ise Keçecizade'yim. Bakınız
isimlerimizde bile bir benzerlik, bir alaka var” demiş.

Hasırcızade ise bu sözleri duyunca, affetmemiş ve kötü bir
imada bulunmak murat etmese de lafi gedigine oturtmuş:

“Öyle Paşam, bir alâka var elbet. Fakat siz maşallah, ke-
çeyi sudan çıkarmışsınız. Bizim hasır ise hâlâ daha yerlerde
sürünmektedir.”

**Bu deyim, işini halletmek, arabayı düze çıkarmak gibi
anlamlarda kullanılır.**

KEL BAŞA ŞİMŞİR TARAK

Deyimde kullanılan şimşir ifadesi de mukavemetli olması sebebiyle tarak, cetvel gibi yapımında kullanılan şimşir ağacından geldiği bilinmektedir.

Eskiden zengin bir aile, kızlarını gelin ediyormuş. Oğlan evine, âdet olduğu üzere, bohçalarla hediyeler gitmiş. Kayınvalide, iki görümce ve eltilere, yaş ve aile içindeki durumlarına göre; altın, gümüş kaplamalı, fildişi ve şimşir taraklar, diğer armağanlarla birlikte verilmiş.

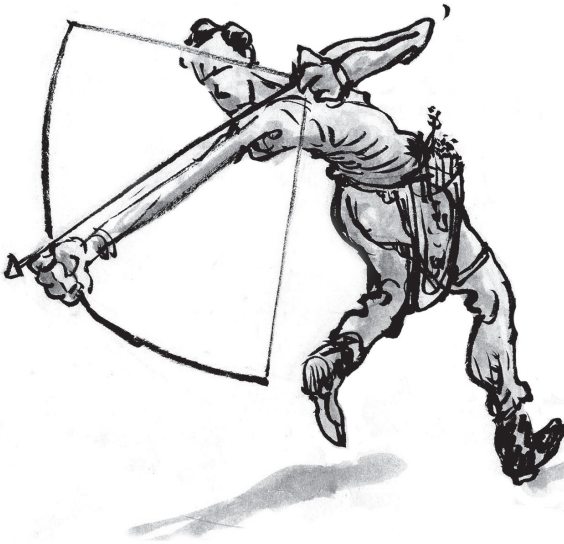
Küçük eltinin saçları, ağır ve ateşli bir hastalık sebebiyle dökülmüş. Aile efradından başka kimsenin, kadıncağızın kelliğinden haberi yokmuş. Kendisine verile verile şimşir tarak verilmesi, küçük eltinin canını çok sıkmış. Kelliğini unutup, armağanları getiren kadına sızlanmış:

“Herkese altın, gümüş tarak, bana da şimşir öyle mi? Yeni gelin, daha bu eve adımını atmadan benimle uğraşmaya başladı”... Oğlan anası, gelininin bu hareketinden utanmış ve üzüntü duymuş. O kızgınlıkla çıkışmış: “Senin ki gibi kel başa, şimşir tarak çok bile” deyivermiş.

Bu deyim, yoksul ya da maddi durumu kötü bir kişinin, vaziyetine uymayan, pahalı, gereksiz şeyler almaya kalkması gibi durumlarda kullanılır.

KEMANKEŞ, ÇİLEKEŞ

Tüfeğin icadından önce, ok ve yay kullanılırdı. Yay kısmına ise keman denirdi. Bu yayı gergin tutan genelde kurutulmuş hayvan bağırsağından yapılan ipe de kiriş ve çile denirdi. Okun ucuna takılan ve hedefi delmesine yarayan madeni kısma peykan denirdi. Kaşların kemana benzetilmesi, kirpik uçlarının peykana teşbihi buradan kalmadır.

İyi yay geren ve okunu en uzağa atabilene usta kemankeş derlerdi.

Harp meydanlarında senelerce çile denilen teli kuvvetle çekip yayını germiş olanlar, ben çok çile çektim, diye övünürdü. Dilimizdeki kemankeş ve çilekeş tabirleri buradan kalmıştır.

Günümüzde bu deyim anlam değiştirerek çok çile çekmiş kişiler için kullanılır.

KISA KES AYDIN ABASI OLSUN

Eskiden Balıkesir’de çok güzel abalar dokurlarmış. Hem dokunan kumaşın ismi aba, hem de bu abadan dikilen ve şalvarın üstüne giyilen ceketin adı aba imiş. Abayı genellikle, fakir ve orta halli halk giyermiş. Daha varlıklı olanlar ise çuha giyerlermiş.

Balıkesir’e yolu düşen bir vatandaş, oranın meşhur abasından bir elbiselik alıp memleketine götürmüş. Diktirmek için terziye vermiş, terzi ölçüsünü almış. Fakat “bu aba hem üstlük, hem de şalvar dikmeye yetmez, daha ister” diye tutturmuş.

Tepesi atan müşteri terziye şöyle bağırmış:

“Yahu nasıl yetmez, nasıl çıkmaz? Eteklerini kısa kes Aydın abası olsun.”

Bu deyim, sözünü ya da yaptığı işi gereğinden fazla uzatanları ikaz etmek için kullanılır. Günümüzde yanlış olarak “kısa kes Aydın havası olsun” şeklinde söylenir.

KISMETİNDE NE VARSA KAŞIĞINDA O ÇIKAR

Padişahlardan birinin çok şakacı bir berberi varmış. Padişahın verdiği bahşişlerle yetinmez, yüksek bir makama getirilmeyi istemiş.

Padişah da berberini sever, fakat dileğini de önemsemezmiş. Bir gün berber, padişaha bir dilekçe sunmuş; ya intisap ağalığı ya da yeniçeri ağalığı verilmesini istemiş.

Padişah, bunun üzerine berberi yemeğe davet etmiş. Aynı ayrı kâğıtlara, “İntisap Ağalığı,” “Yeniçeri Ağalığı,” “Berberlik,” yazarak çorbasına katıştırmış ve demiş ki:

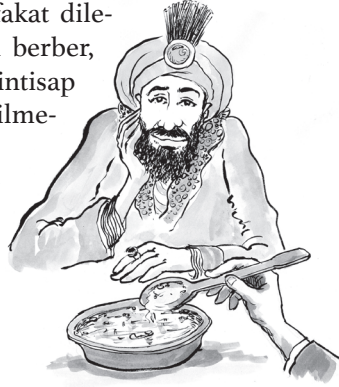
- Dilekçeni aldım. Cevabı şu çorbanın içinde. Kaderinde ne varsa kaşığında o çıksın...

Berber merakla kaşığı daldırmış. Kaşığa gelen kâğıtta, “Berberlik” yazılıymış.

Aynı deyimle ilgili olarak Fatih’in değerli vezirlerinden Mahmut Paşayı da hatırlamak gerekir.

İlim ve sanatı koruyan Adni takma adı ile kendi de şiirler yazan ve değerli devlet adamı, kendi adını taşıyan semtte bir cami, 265 dükkânlı bir vakıf çarşısı, türbe, han, hamam, tekke, çeşme, mektep ve mahkemeden kurulu büyük bir külliyeye yaptırmıştı.

Cömert bir adamdı; fakir fukarayı kollar, sıcak yemek dağıtırdı. Özel olarak hazırlattığı pilavın içine nohut büyük-lüğünde gümüş parçaları koydurur “Kaderinde olanın, kaşığında çıksın ve bulan yoksullar sevin sin” derdi.

Bu deyim “bir kişinin kısmeti neyse, o olur; bunun dışındaki, boşuna uğraşıdır” anlamında kullanılır.

KULP TAKMAK

Adı deliye çıkmış olan Şair Nüzhet, Sivas'a giderken uğradığı bir kahvehanede, kahveci kendisine kulpu kırk bir fincanda kahve getirmiş. Şair Nüzhet gülererek:

“Bunu, İstanbul'a götür” demiş.

Kahveci:

“İstanbul'a götürüp ne olacak?” diye sorunca, Nüzhet şu cevabı vermiş:

“Orada her şeye bir kulp takarlar. Belki buna da bir kulp takan bulunur.”

Bu deyim, “bahane bulmak, kusur bulmak” manalarında kullanılır.

LAFLA PEYNİR GEMİSİ YÜRÜMEZ

Vaktiyle Edirne’de, Aksi Yusuf adında bir peynir tüccarı varmış. İstanbul’da peynir fiyatları düşük ve İzmir’de yüksek olduğu için İzmir’e götürüp satmak üzere İstanbul’dan gemiye peynir yükletmiş.

Ama gemi bir türlü kalkmıyormuş. Kaptana sormuş. Kaptan hem kendinin, hem tayfalarının parasını peşin istemiş.

Aksi Yusuf:

“Nakliye işi tamam olmadan para vermem. İşini bitir paranı İzmir’de al.”

Kaptan da:

“Bu iş kara nakliyatına benzemez ağa! Geminin hareketi için masraf lazım. Tayfaya para vereceğim. Lafla peynir gemisi yürümez” diye karşılık vermiş.

Bu deyim, sadece konuşmakla hiçbir işin yapılamayacağı ya da yürütülemeyeceği manasında kullanılır.

MAYMUN GÖZÜNÜ AÇTI

Adamın birisinin maymunu varmış. Gündüzleri bu maymunu çarşıya götürür, kendisi namaza falan giderken dükkânına bekçi olarak bırakırmış.

Bir gün maymun dükkânı beklerken açığöz bir hırsız gelmiş, m a y m u n u n karşısına geçip

esnemeye ve uyuklamaya başlamış. Taklitçi maymun da esneyip dururken uyuyakalmış. Hırsız, çekmecedeki paraları ve yükte hafif, pahaca ağır ne bulduysa çalıp kaçmış.

Dükkân sahibi camiden gelmiş, durumu anlayınca maymunu bir güzel hırpalamış. Hayvanın canı iyice yandığından bu acıyı unutmamış. Birkaç gün sonra aynı hırsız yine gelmiş. Maymunun karşısına geçip esnerken ve onu uyutmaya çalışırken, maymun sağ elinin işaret parmağıyla, sağ gözünün alt kapağını aşağıya doğru çekerek:

“Pişşşt, pişşşt” demiş.

Bu hareketi gören hırsız, hayretten dona kalmış ve kendi kendine:

“Maymun gözünü açmış artık uyutamayacağım. Bana burada ekmek yok” diyerek çekip gitmiş.

Bir kimsenin ya da bir topluluğun veya halkın akıllandığını, alışagelmış yollarla kandırılmayacağını belirtmek için kullanılan bir deyimdir.

METELİĞE KURŞUN ATMAK

Metelik Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, II. Mahmut devrinde tedavüle çıkarılan değeri düşük akçeye verilen addır. Vaktiyle çok küçük yaşında İstanbul'a gelerek yerleşmiş bir köylü çocuğu, talihin de yardımıyla meşhur ve zengin bir paşa olur. Aradan uzun yıllar geçer. Paşanın birkaç köylüsünün yolu İstanbul'a düşer ve arayıp sorarak köşküne ulaşırlar. Paşa, köşkün bahçesinde hedef diye karşısına sıraladığı mecidiyelere nişan alıp atış talimi yapmaktadır. Bunu gören fakir köylüler "Biz meteliğe kurşun atıyoruz, paşa mecidiyeye!" der.

Bu deyim günümüzde, kendisi için söylenen kişinin hiç parasının kalmadığını veya para sıkıntısı içinde olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır.

NASİP İSE GELİR HİNT'TEN, YEMEN'DEN

Uzak yola gidecek olan bir kervancı bir gün, Semerkant şehrinin ünlü semer ustalarından birinin dükkânına gider. Usta namaz kılmak üzere camiye gittiğinden, dükkânda genç bir çırak bulunmaktadır. Kervana katılıp uzak yola gideceğini, develerinden birinin semersiz olduğunu, kaç olursa olsun hemen iyi bir semer istediğini anlatır.

Semerci çırağı, hazırda yapılmış iyi bir semer bulunmadığını, sipariş üzerine kervancıya semer yapabileceklerini söyler.

Ancak kervancının işi aceledir. Adam bu sırada, dükkânın tavanında asılı eski bir semeri görür ve eski de olsa semeri yenisinin fiyatına satın alacağını, çünkü devenin boş gitmesini istemediğini söyler.

Çırak, kârlı bir satış yaptığını düşünerek eski semeri kervancıya verir.

Gelgelelim göğsünü kabartarak anlattığı bu alışveriş yaşlı ustayı hiç sevindirmez. Meğer adamcağız kırk yıldır kazandığı paralardan arttırdıklarını bu eski semerin içinde saklamış.

Zavallı çırak çok üzülür. Semeri aramak için yollara düşer.

Ustanın:
"Oğul gel
gitme bey-

hude, Semerkant'a, Buhara'ya. Bulur elbet seni bir gün nasip araya araya" demesine aldırılmaz, semerin arkasından bir kaç ay dolaşır, sonunda bulamadan geri döner.

Ustası, çırağın geldiğine sevinir, onu teselli eder ve şunları söyler:

"Nasip ise gelir Hint'ten, Yemen'den; Nasip değil ise ne gelir elden?"

Altı ay kadar sonra, bir gün kervancı dükkâna gelir. Çırak, adamı hemen tanır. Ustasına da söyler. Kervancı der ki:

"Oğlum, bu semeri senden alıp gittim ama aklıma takıldı, ustasının haberi olmadan çocuk bunu sattı. 'Ya ustası gelince kızar, darılırsa?' diye üzüldüm. Alın semeri aynen geri veriyorum, bana yeni bir semer yapın."

Bu deyim, herkes nasibinde olanı yer. Kimsenin nasibi kimseye gitmez manasında kullanılır.

ODUNUN PARASI

Bir oduncu varmış. Sabahları ormandan kestiği odunları eşeğine yükleyip pazara gider, kazandığı üç beş kuruşla evine bir şeyler alıp dönermiş. Başka da hiçbir geliri yokmuş. Bütün malı, bir eşiği bir baltası, bir de siciminden ibaretmiş. Evinde karısı ile bir sürü çocuğu bu bir eşek yükü odunun getireceği paraya bakarlarmış.

Yine bir gün oduncu, eşiğine odunları yüklemiş, pazarın yoluna düşmüş. Pazara yaklaştığı bir yerde bir şehirliye rastlamış. Yaya yürümeye alışkın olmayan ve hayli yorulan şehirli, oduncunun eşiğini pazara kadar kiralamayı aklına koymuş.

“Hemşerim!” demiş, “Bir eşek yükü odunu pazara kaçaya satarsın?”

“On para” demiş oduncu.

“Peki” der şehirli, “Ben sana on beş para vereceğim. Çok yoruldum, odunlarını yık şuraya, eşiğine ben bineyim, şehre gidelim.” Oduncu:

“Yok, olmaz. Benim eşiğim kiralık değil; ben odunumu satar, parasını alırım” demiş.

Şehirli:

“Hemşerim, ne farkı var? Hem on yerine on beş vereceğim.”

Oduncunun bu hesaba kafası yatmaz.

“Sen eşiğe kira veriyorsun. Ben odun satarım. Odunların parasını kim verecek?”

Bu deyim, göz göre göre bir gerçeği kabul etmeyenler, menfaatine olan bir işe sırtını dönenler için kullanılır.

OKKANIN ALTINA GİTMEK

Eski devirlerde, şimdiki zabıtarların yaptığı gibi çarşı pazar esnafını denetleyen ihtisab ağaları varmış. Bu ihtisab ağalarından birine, sattığı malları tartmak için kullandığı okkası tartıda hafif çeken bir adamı şikâyet etmişler. Ağa da, koşup onun dükkânını basmış. Hem adam, hem okkası derdest edilip, kadı efendinin huzuruna çıkarılmış. Esnafın okkası, sağlam okkalarla tartılmış. Bakmışlar ki gerçekten de esnafın mal satarken kullandığı okka pek bir hafif. Kadı, hemen ceza vermek üzere harekete geçmiş.

Ancak kurnaz esnaf el etek öpüp son kurtuluş çaresi olarak rüşvet vermeyi denemek istemiş. “Kadı efendi! Kadı efendi...” diye ağlamaklı biçim-

de yalvarmaya başlamış ve şöyle bir yalan uydurmuş:

“Benim karım hamile idi.

Doğum sancıları başlamıştı. Tam dükkânı bırakıp eve gidecektim ki başıma bu

hadise geldi. Müsaade buyurun eve kadar gideyim, bir ebe

bulayım. Sonra da cezamı almak üzere huzurunuzda geleyim. Kadı,

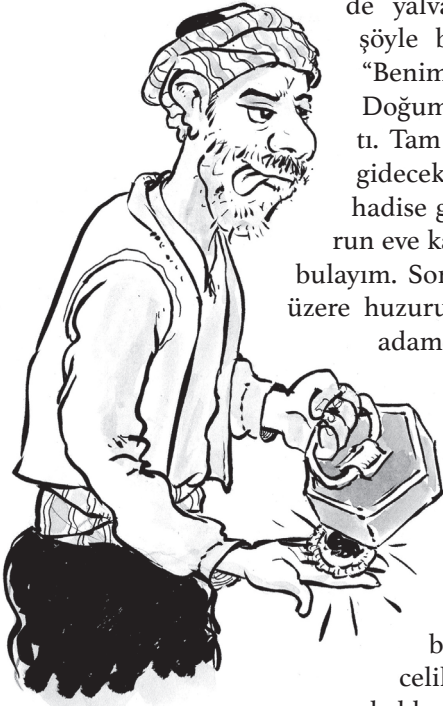
adama inanmış. Mecel-

le’nin “Mâni’ ve muktazî teâruz ettikte, mâni’ takdim olunur”.

Engel ve gereklilik çatıştığında bir edimin ifasında engel/özür

bulunduğunda, öncelikle engelin ortadan

kaldırılması gerekir” hük-

müne uyup bir istihsan (güzel uygulama) yapmış: “Yürü git evladım! İşini hallet ve geri gel. Ama sakın geç kalmayasın!” diyerek adamı evine göndermiş.

Adam evine vardığında içeride kimse yokmuş. Hanımı komşusundaymış. Koşup yüklükten, yatağın yorganın içinden kadıncağızın beşibiryerdelerini çıkarmış. Sonra doğruca çarşıdaki katrancıya giderek bir parça katran alıp her bir altın liranın ortasına sakız gibi bir parça katran yapıştırmış. Katranlı beşibiryerdeleri cebine attığı gibi kadının huzuruna girmiş. Selam faslından sonra: “Kadı efendi!” demiş. “Ben kırk yıllık esnafım. Benim okka da bunca zamandır kullanılmaktan aşınmış olmasın? Hele bir müsaade buyurun da bakayım?” Kadı meraklanmış: “Buyur bak bakalım!” demiş. Kadının yakınına giden adam, kendi hafif çeken okkasının altına altınlarını kadıya da gösterek yapıştırmış. Kadı gülerek: “Hadi bir kez daha tartalım şu senin okkayı!” demiş. Tartmışlar bir de ne görsünler! Daha önce eksik gelen okka tam olmuş. “Eh!” demiş kadı. “Madem okkan sağlamdır, şu okkanın altına giden altınları devletin hazinesine kaydedelim sana da okkalı bir ceza verelim” deyip adamı falakaya yatırtarak kırk değnek vurdurmuş.

Adam, dayaktan tabanları şişmiş ayaklarıyla zar zor yürüyerek akşama doğru ancak evine varabilmiş. Karısına olan biteni anlatmış. Beşibiryerdelerin akıbetini öğrenen kadıncağız: “Desene” demiş. “Benim altınlar okkanın altına gitti”.

Bu deyim, “fatura ona kesildi”, “bedeli o ödedi” gibi haksız yere mağdur olanlar için kullanılır.

ONUN İPİ İLE KUYUYA İNİLMEZ

Eskiden bir boytablık sanatı varmış. Kendir ve liflerden çul, yular, ip, urgan, palamar, halat gibi şeyler imal eden esnafın, halk arasındaki adı mutafmış.

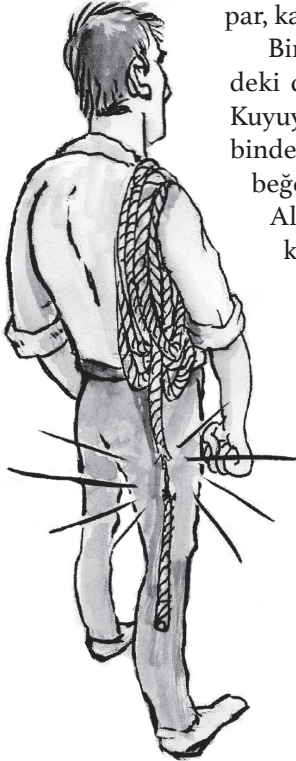
Mutaf esnafı arasında, hileli malzeme ile çürük ip imal eden Ali Usta adında biri, malının bozukluğu ile bilinirmiş.

Ona, İpi Çürük Ali Usta derlermiş. Ali Ustanın yaptığı ip ve urganlar olmadık yerde kopar, kazalara neden olurmuş.

Bir gün, evlerden birinin bahçesindeki derin kuyuya bir koyun düşmüş. Kuyuya inmeğe hazırlanan biri ev sahibinden urgan istemiş. Getirilen urganı beğenmemiş. “Bu urgan, İpi Çürük Ali Usta’nın malıdır. Onun ipi ile kuyuya inilmez” demiş.

Kuyu başındaki ev sahibi:

“Haksızlık ediyorsun ustam, Ali Ustanın ipi ile kuyuya inilir. Ama aynı iple çıkılır mı, çıkılmaz mı, orasını bilmem?” deyince etrafındakiler gülüşmüş.

Bu deyim, bir kişinin hiç güvenilir olmadığını anlatmak için kullanılır.

ÖKÜZ ÖLDÜ ORTAKLIK BOZULDU

İnsanlar birlikte yaşar, birlikte iş yapar ve ortaklıklar kurarlar. Ortaklık karşılıklı güven, saygı ve sevgiye dayanır. Bu değerler yıkılınca ortaklık da ortadan kalkar.

Kısa ve uzun süren ortaklıklar vardır. Mesela iki kardeşin kurduğu iş ortaklığı uzun sürmez. Birbirleriyle geçinemeyen kardeşler, aralarındaki ortaklığı da bozarlar.

Bir de birbirini tanımayan ama birbirine güvenen, inanan, dış tesirlerden etkilenmeyen ortaklıklar vardır ki ölünceye kadar devam eder.

Evvelce fakir bir köylünün çift sürmekte kullandığı bir çift öküzü varmış. Bunlardan biri ölmüş. Köylü, toprak ağasına giderek yalvar yakar bir öküz parası istemiş. Ağa, köylüye:

“Öküzün parasını ödeyinceye kadar hayvan ortak malımız sayılacak. Elli dönüm tarlamı süreceksin, ağılıma bakacaksın, harmanda yardım edeceksin” diyerek ağır şartlar ileri sürmüştü.

Ağanın şartlarını kabul eden köylü ona kul köle olmuş. Fakat aradan üç yıl geçtikten sonra parasının yarıdan fazlası ödenen öküz, gördüğü ağır işlere dayanamayıp ölmüş.

Ağa, eskisi gibi köylüye angarya işlerini yaptırmak istemiş. Sabrı tükenen köylü:

“Ağam, gayrı öküz öldü, ortaklık bozuldu” deyip ağanın zulmünden kurtulmuş.

Bu deyim, birlikte iş yapan taraflar arasındaki yakınlaşmayı sağlayan sebep ortadan kalkınca ortaklığın da bozulmasını ifade eder.

PAPUCU DAMA ATILMAK

XIII. yüzyıldan beri Anadolu Türkleri arasında görülen hem iktisadi hem de bir meslek teşkilatı olan Lonca, günümüzdeki üretim kooperatifleri, esnaf birlikleri veya Ticaret ve Sanayi Odaları'nın yerini tutan, onların da ötesinde görev yapan bir kuruluştur. Mal kalitesini yüksek tutmak, standart üretimi temin etmek, işçinin yetişmesini sağlamak, karaborsayı önlemek, iş ve ticaret ahlâkının sürekliliği gibi amaçlara dönük olarak kurulan ve bir ihtiyar heyeti tarafından idare edilen loncalarda sırasıyla, esnaf şeyhi, kâhya ve esnaf yiğitbaşı kendi esnafını kontrol eder, uygunsuzlukla karşılaşır da ihtiyar heyetine bildirirdi. Suçlu bulunan esnafın ya dükkânı geçici olarak kapatılır ya da dükkânda çalışanlara, gerekirse dükkân sahibine, geçici veya sürekli olarak işten el çektilirdi. Kendi sanat kolunu, diyelim ki pabuçları kontrol eden bir yiğitbaşı, pabuçlara hile karıştırıldığını ve kalitenin uygun olmadığını anlarsa bu kalitesiz mallar, ihtiyar heyetinin kararı ile dama atılırdı. O ayakkabıları damda gören halk da o dükkândan alışverişi keserdi. Böylelikle uygunsuz iş yapan esnaf iş yapamaz hâle gelir ve o diyardan giderdi.

Eskiye, modası geçen mal ve eşyalar, değerden düşen veya saygınlığını yitiren kişiler için kullanılan bir deyimdir.

POT KIRMAK

Pot kırmak, terzilerin işlediği bir hatadır. Sanatının tam ehli olmayan terziler, kumaşı keserken hatalı biçerler, dikerken de kumaşın bir tarafı uzun bir tarafı kısa gelirdi. Bu potluğu kaybetmek için pile şeklinde biçimsiz kırmalar yaparlardı. İşte buna “pot kırmak” denir. Bu söz dizimi halk arasında başkalarını kızdıracak ve üzecek gereksiz, münasebetsiz söz söylemek anlamında kullanılır.

SAPI SİLİK

Eski devirlerde kılıç, pala, hançer, kama vesaire gibi dürtücü ve kesici silahları yapan ustalar, isimlerini bunların saplarına, kabzalarına, mühür kazır gibi yazarlarmış.

Kılıç yapmak öyle her demircinin harcı değilmiş. Kötü kılıç da en olmadık yerlerde kırılırmış. Ki bu, er kişi için hayat me-mat meselesi demekmiş. O

sebeple bu sanatta ün yapmış birkaç meşhur ustanın malları her yerde aranır ve pahalıya satılırmış. Meşhur ustaların yaptığı silahlar çok uzun süre kullanılmaktan dolayı aşındığı ve sapında yazılı isim, sürtünme sonucu silindiği halde bir türlü kırılmaz ve esnekliğini muhafaza edermiş.

Her devirde olduğu gibi bu imzaları da gizli veya aşikâr taklit eden sahtekârlar çıkarmış. Bu açıkgözlerden bazıları, meşhur ustanın ismini belli belirsiz taklit ederek satıcılara verirler, satıcılar da filanca meşhur ustanın mamulâtıdır diye müşterilere yutturmaya çalışırlarmış.

Talip olan müşteriler evvela yapan ustanın ismini ararlar ve iyice göremedikleri için:

“Bunun sapındaki isim silik, iyice okunmuyor” diye almazlarmış.

Menşei meçhul, başlangıcı ve kökü belirsiz mallara, nesli, nesebi belirsiz kimselere “sapı silik” denilmesi hikâyesi buradan gelmektedir.

SERMAYEYİ KEDIYE YÜKLEMEK

Anadolu illerinden birinde zengin bir kuyumcu varmış. Dükkânında yıllardan beri bir kalfa çalıştırır ve kimseye güvenmezmiş. Sabahleyin dükkânını kendi açar, akşam kendi kapatırmış. Köle çalıştırdığı ve sanatı sayesinde onca para kazandığı kalfasına ise doğru dürüst para bile vermezmiş. Kalfa o kadar rica ettiği halde aylığına zam yapılmayınca geçinemez olmuş. Bu işe kendisi bir çare bulmaya karar vermiş.

Kalfanın evi dükkâna yakınmış. Evdeki kedisini, her sabah yemek yemesi için dükkâna gelip sonra eve dönmeye alıştırmış. Karısı, kedinin boynuna bir kurdele bağlamış ve ucuna da nazarlık muskası biçiminde gizli bir cep dikmiş.

Sabahları kendi kendine dükkâna gelip yemek yemeye alıştırılan kedinin boynundaki ufacık cebin içine, kalfa her gün bir altın çalarak gizlice sokar ve kediyi eve salıverirmiş. Bu yıllarca sürmüştü.

Cimri sarraf, altınlarının eksildiğini sezer ama nasıl çalındığını bir türlü anlayamazmış. Günden güne kazancı azalmış. Sermayeden yemeye başlamış.

Dükkânı kapatırken, kalfanın üstünü başını arar bir şey bulamazmış. Nihayet kalfayı kovmuş. Kalfa da çaldığı altınlarla, onun dükkânının tam karşısına bir dükkân açmış. Halk, yeni açılan dükkâna akın ettiği için eski patron bir süre sonra iflas etmiş.

Eski sarraf bir gün eski kalfasının dükkânına gelmiş. Kalfa eski patronuna çok saygılı davranmış. Konuřurlarken, “Bu işi nasıl yaptığını anlatırsan sana hakkımı helal ederim” demiş.

Kalfa gülmüş ve o sırada kucağına tırmanan kediye göstererek:

“İşte ustacığım, senin sermayeni ben bu kediye yükledim.”

Bu deyim, hesapsız harcamalar sonucunda elindeki parayı tüketenleri tarif etmek için kullanılır.

SU İÇİNDEKİ DEĞERİNİ BULAN

Koşum takımı, eğer takımı, çizme, kundura ve benzeri eşyanın yapımında çok miktarda köseleye ihtiyaç vardır.

Saraçlık ve ayakkabıcılıktan önce bu sanatkârlara mal yetiştiren bir sanat okulu vardır ki, halk arasında ona “tabaklık” derler. Sözcüğün aslı “debbağ”dır. Bu debbağlığın bir diğer adı da “sepicilik” tir.

Meşe palamudunun unundan ve diğer bazı kimyevi maddelerden yapılan bu ilaçlı suda yatan deriler, yattıkça sağlamlaşır ve kalitesi yükselir.

Malların üstünlüğü ile ün yapmış debbağhane sahipleri çoğu zaman aşırı talep karşısında daha malları havuzda su içindeyken satıldığı için böbürlenirmiş.

Deri satarken, müşterinin verdiği fiyatı küçümseyen debbağhane sahipleri:

“Ben o fiyata mal vermem, benim malım daha su içindeyken bile senin teklif ettiğin paranın iki mislini eder.” diye çalım satarlarmış.

“Su içinde değerini eder” deyimi bu kösele pazarlığından kalmadır.

Değerli bir malın henüz piyasaya sürülmeden ve imalat dönemini tamamlamadan yine aynı kıymeti bulabileceğini belirten bir deyim.

SURATI SİRKE SATMAK

Yüzü hiç gülmeyen, asabi bir bakkal, balın en iyisini getirip komşusundan daha ucuza satmak istemiş. Fakat dükkânına uğrayan yokmuş. Bu arada güler yüzlü, hoşgörülü komşusunun dükkânı dolup taşmaktaymış.

Canı iyice sıkılan asık yüzlü bakkal, bu işin sırrını araştırmaya karar vermiş. Derdini işinin ehli bir tüccara açmış:

“Bunun hikmeti nedir?” diye sormuş.

O da bakkalın hiç gülmeyen suratına bakıp:

“Evlat” demiş. Sen bal satıyorsun ama suratın sirke satıyor, tabii ki sana kimse gelmez.”

“Suratı sirke satmak” deyimi, asık suratlı, yüzü gülmeyen insanlar için kullanılır.

TADINI KAÇIRMAK (UZATIP TADINI KAÇIRMAK)

Şehre gelen saf bir köylü, çarşı pazar dolaşırken manav dükkânında taze incirleri görmüş ve bir okka alıp mendiline doldurmuş. Köyüne dönerken aklına gelmiş, “bir tadına bakayım” derken hoşuna gitmiş ve yiyip bitirmiş. Tadı adeta damağında kalmış. Öyle ki aylar sonra bir işi için yine şehre gidince, ilk iş manava gidip incir aramış. İncir mevsimi geçtiğinden manavda incir bulamamış. Sonunda manava tarifile anlatmaya başlamış:

Dışı deri, içi darı
Sapı ince, karnı iri
Sanırsın bal tıkmış arı
Varsa ondan, uzat beri

Manav düşünmüş, taşınmış hatırlayamamış. Tariften de inciri çıkaramamış. “Bu olsa olsa patlıcandır” diyerek bir okka patlıcan vermiş köylüye.

Patlıcanları incire benzetemeyen köylü, o zamandan bu zamana meyvelerin boyları büyüdü sanarak, bir tadına bakmak için patlıcanlardan birini ısırmış. Çiğnedikçe tatsız, tuzsuz bir şey olduğunu anlamış. Suratını buruşturarak manava geri uzatıp:

- Bak hemşerim, gücümme dediğime, sen bunların boylarını fazla uzatıp bu sefer tadını kaçırmışsın.

Bir sözü fazla uzatan, bir işte gereğinden fazla ısrar eden kişiye,
“artık fazla uzattın tadını kaçırдың” deyimini kullanırız.

TAŞ BAŞINDA DEĞERİNİ EDER

Eskiden her şehir ve kasabada bir açık artırma ve satış yeri vardı. Her çeşit mal ve ürün, bu satış yerinde açık artırmaya çıkarılır, isteyenler tarafından arttırma ile alınır. Buralarda mermer levha şeklinde ilan taşları bulunurdu. Önemli olan askeri ve idari emirler, evlenme işlemleri, kâğıtlara yazılarak bu ilan taşlarına asılırdı.

“Satılacak olan malın, taş başında değerini bulması” bu devirlerden kalma bir deyimdir.

Değerinden emin olunan bir malın, her durumda değerine satılacağı inancını anlatan bir deyimdir.

TERECİYE TERE SATMAK

Tere, dar ve ince uzun yapraklı baharlı ve hoş kokulu bir bitkidir. Yapraklarından salata yapılır. İştah açıcı ve böbreklere yararlıdır. Yaban teresi, frenk teresi gibi çeşitleri vardır. Sözcüğün aslı, “ter”den gelir. Ter, taze demektir. Sultan II. Mahmut devrinde yaşamış; huysuz zalim ve geçimsiz bir devlet adamı olan Şair Halet Efendi, padişah katında sözü geçen, dediği dedik, fakat hırslı bir adamdı. Bir gün arkasında uşaklar ve kâhyası ile yaya olarak çarşıya çıktı. Çarşı pazarın halini öğrenmek istiyordu. Beyazıt’taki büyük manavların birinin önünde Rumeli ve Anadolu kazaskerleri ile karşılaştı. Osmanlı idaresinde, bir hukuk, yargı rütbesi olan kazaskerlik, vezirliğe eşit bir rütbedir. Şeyhülislam, kazaskerler arasından seçilirdi. Dükkân sahibi, kazaskerlere, dükkândaki tereler hakkında açıklama yapıyordu. Birisine çatmadan duramayan Halet Efendi, Rumeli kazaskerlerini önündeki tereleri manava gösterdi ve: “Bu Rumeli teresi, ya-

nındaki de Anadolu teresi değil mi?” diye sordu. Kazaskerlerden ikisini de teres, yani katır yerine koyan bu söz oyunu, kazaskerlerin canını çok sıktı.

Bu arada manav, Halet Efendiye sordu:

- Efendi Hazretleri, zat-ı âliniz de ter almak ister misiniz?

Taşı gediğine koymanın tam sırası geldiğini düşünen Rumeli kazaskerleri, manava seslendi:

- Efendi Hazretleri tereyi ne yapsın? Onda öyle bir dil var ki engerek dili kadar, senin terelerden daha yakıcı. Sen de tutmuş, böyle teres-i ekber tereslerin büyüğü olan bir zata, tere satmaya çalışıyorsun...

Halet Efendinin dilini, tereye benzeterek, teres-i ekber, yani dili büyük dermiş gibi, aslında teres-i ekber yani katırların büyüğü anlamına gelecek şekilde söz oyunu yaparak onu kendi oyununa getiren Rumeli kazaskeri, Halet Efendiye bir ders vermiş oldu.

Bir iş, bir meslek veya sanatın ehline, kendi işi hakkında akıl hocalığı yapmaya kalkışanlar için “tereciye tere satıyor” deyimini kullanılır.

YANLIŞ HESAP BAĞDAT'TAN DÖNER

Ticari nakliyatın kervanlarla yapıldığı devirlerde, İstanbullu bir tüccara ipekli kumaş, kürk, mücevherat, deri, hurma, pirinç ve benzeri mallar getiren bir kervancı, getirdiği malların parasını alırken daima zorluk çekermiş. Bir seferinde, İstanbullu tüccar, hesap görürken, çarpma

ve toplamalarda kasten hile yaparak, zavallının beş yüz altınını iç etmiş. Zavallı kervancı önceleri farkına varmamış, kervan hareket etmiş, İstanbul'dan çıkıp Şam, Halep, Bağdat,

Beyrut ve Mısır'a ka-

dar uzun bir sefer yapacaktı.

Tüccar;

“Deve yürüyüşü ile

kervanın Mısır'a gidiş

dönüşü altı ay sürer,

hilemi yutturdum,

bir daha dönünceye

kadar da unutulur ve

kaynar gider” diyerek

sevinirmiş. Kervancı

Bağdat yoluna düşmüş. Fakat yol uzun, vakit de bol olduğundan, deve üstünde hem gider, hem de İstanbul'da

muhtelif tüccarlara sattığı malların hesaplarını bir daha in-

celermiş. Bu arada, hilekâr tüccardan yediği kazığının farkı-

na varmış. Kervanı oğluna ve ortağına teslim etmiş: “Beni

Bağdat'ta bekleyin. Ben İstanbul'a dönüyorum, şu hesabı

temizleyeyim, çabucak size yetişirim” demiş. En iyi Arap at-

larından birisine atlayıp, üç beş gün sonra İstanbul'a gelmiş.

Fakat doğrudan doğruya bu hilekâr herife gidip durumu an-

latsa, parayı alamayacağını bildiğinden bir plân hazırlamış.

İstanbul'daki dost ve hemşerileriyle birlikte plânı tatbik et-

mişler. Ertesi sabah, tüccarın, Kapalı Çarşı'daki dükkânına

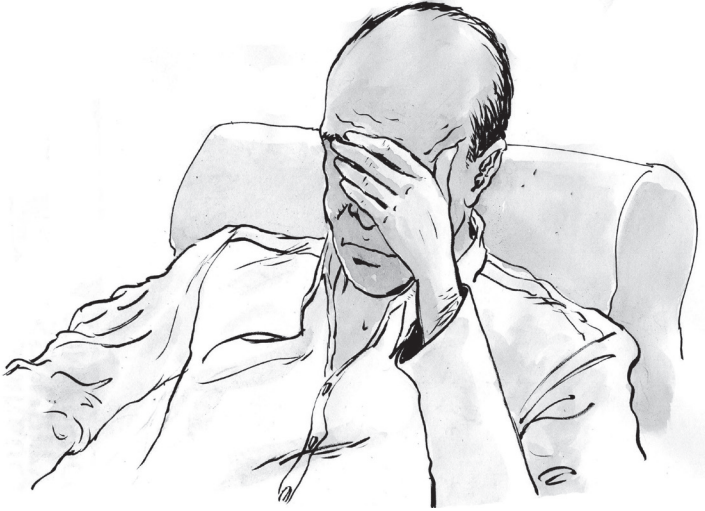
iki kadın gelmiş. İkisinin de elinde Tunus işi maroken birer

çanta ve içinde pek çok inci, elmas, küpe, yüzük, beşi bir yerde ve kıymetli pırlantalar varmış. Kadınlar: “Biz Hicaz’a gideceğiz, sorduk soruşturduk, en güvenilir tüccar olarak sizi tavsiye ettiler; bunları size emanet bırakacağız. Hicaz’dan, sağ salım dönmek kismet olursa gelir alırız. Eğer o mukaddes topraklarda ölürsek, size helâl olsun, bir kısmı ile bize hatim okutursunuz” demişler. Tüccar sevinmiş, heyecanlanmış, telaşlanmış, kendi ayağıyla gelen bu yüklü kismetin neşesiyle kadınlara bin bir ikram ve izzette bulunurken, kervan sahibi tam bu sırada dükkâna damlamış. Tüccar kervancıyı görünce şaşırarak, kervancı kısaca derdini anlatmış. “Ha evet, sen gittikten sonra ben de hesapları incelerken farkına vardım. Haklısın, hatta senin paranı ayırdım, çocuklarıma da vasiyet ettim, ben haramdan ve kul hakkından çok korkarım, buyurun paranızı.” demiş. Kervancı, altınları kemerine yerleştirmiş, fakat o sırada kadınlar da gitmek için ayağa kalkmışlar: “Biz artık bu sene Hicaz’a gitmekten vazgeçtik. Allaha ısmarladık” demişler. Dükkân sahibi tüccar, plânı anlamış, kızmış, köpürmüştü ve kervancıya bağırarak: “Böyle döne döne hesap mı olur? İlk yaptığımız hesap doğru idi. Bu münasebetsiz zamanda, nereden çıktın geldin başıma? Hani sen Bağdat’a gidiyordun, ne çabuk döndün?” Kervancı, “Yutturduğun yanlış hesap, Bağdat’tan geri döndü” diye cevap verip dükkândan çıkıp gitmiş.

Bu deyim, “insanların birbirleriyle ilişkilerinde doğru ve dürüst olmaları gerektiğini aksi hâlde, er ya da geç hilekârlıklarının gizli kalmayıp ortaya çıktığında mahcup olacaklarını” anlatmak için kullanılır.

YÜZ KARASI

Mütareke yıllarında Şair Süleyman Nazif merhum, geçim derdi yüzünden mangal kömürü ticareti yapmaya başlamış. O tarihlerde Nişantaşı'nda oturan üstadın evine bir bayram ziyaretine giden dostları bu ticaret işini kınamışlar. Kendisine uygun bulmamışlar ve “Size yakışmaz.” demişler.

Süleyman Nazif şöyle cevap vermiş:

- Nasıl olsa bu harpten (Birinci Cihan Harbi) herkes bir yüz karasıyla çıkacak. Hiç olmazsa benimki kömür karasıdır; yıkayınca akar gider, lekesi kalıcı değildir.

Sahibine utanç verecek cinsten kusur, hata ve yanlış davranışlara konulan ad, sık kullanılan bir deyimdir.

ZIVANADAN ÇIKMAK

Bir söz, davranış ve olay karşısında hemen parlamak, yani öfkelenmek insana bir şey kazandırmaz, aksine zarar verir. Her şeyi düşünüp, akıl ve mantık yoluyla çözmek gerekir. Bazı insanlar bu yolu denemezler. Bağırıp çağırıp ve öfkelenmekle başkalarının üzerinde baskı kurup her şeyi halledeceklerini sanırlar ama aldanırlar.

Zıvana, Farsça bir kelime olup bir kilit dilinin yerleşmesi için açılmış delik anlamına gelir. Kapı zıvanadan çıkınca dik durmaz, devrilir. Kapı nasıl zıvanadan çıkıp ayakta duramazsa, çok sinirlenen bir kimse de kapı gibi ayakta duramaz, yıkılır.

Bu deyim, günümüzde taşkın, aşırı davranışlarda bulunmak, aklını oynatmak, delirmek, çok sinirlenmek, öfkelenmek anlamlarında kullanılır.

AHİLİK NASİHATİ

*Harama bakma, haram yeme, haram içme,
Emin, ahlaklı, sabırlı, dayanıklı ol,
Kimseyi kandırma, Yalan söyleme,
Yanlış ölçme, eksik tartma,
Üstün ve hiddetli iken sakın davran, affedici ol,
Kanaatkâr ve cömert ol,
Gönülden gülümse, müşterilerine yumuşak davran,
Borçluları sıkıştırma, borcunu zamanında öde,
Ahilere, Ustalarına Hürmet et,
Zor zamanlarda dua et, Allah'tan yardım iste.*

*Ahilik; Selçuklu'da başlayıp Osmanlı döneminde yaygınlaşan,
mesleki ve ahlaki değerlere dayalı bir esnaf teşkilatıdır.
Ahilik, esnafı ve ticareti düzenleyen, standartları belirleyen,
ahlaki değerlere önem veren ve dayanışmayı teşvik eden
bir kurumdur. Kurucusu Ahî Evran-ı Veli'dir.*

ISBN: 978-605-64171-1-5

9 786056 417115